

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Karia'da Arkeolojinin 100 Yılı: Kısa Bir Özet

100 Years of Archaeology in Caria: A Brief Summary

Hüseyin TAYLAN

YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

taylanhsyn@gmail.com

 ORCID 0000-0002-5286-8296

Bekir ÖZER

Doç. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

bekirozer@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-3706-6372

Derleme makale/Review article

Geliş Tarihi/Received: 28.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2023

Atıf/Citation

Taylan, Hüseyin ve Bekir Özer (2023), "Karia'da Arkeolojinin 100 Yılı: Kısa Bir Özet", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 171-199.

Taylan, Hüseyin ve Bekir Özer (2023), "100 Years of Archaeology in Caria: A Brief Summary", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 171-199.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Doğu Ege çağlar boyunca pek çok önemli uygarlığa ev sahipliği yapmış böylelikle zengin bir kültürel miras oluşturmuştur. Bu nedenle Avrupalı gezginler ve araştırmacılar için bölgedeki arkeolojik kalıntılar yüzyıllar boyunca ilgi odağı olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren birçok Avrupalı gezgin ve araştırmacı kültürel veya ideolojik sebeplere dayanarak Avrupa'nın tarihsel ve kültürel temellerinin nasıl oluştuğunu anlamlandırmak için Anadolu kıyılarını ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretçilerin bir kısmının motivasyonu her ne kadar tarihsel metinlerde adı geçen merkezleri görmek veya keşfetmek olsa da, asıl amaçları Antik Yunan ve Avrupa kültürlerinin doğum veya yayılım alanlarını izleyerek kendi kültürlerine nasıl etki ettiğini anlamak olmuştur. Bu açıdan coğrafi konumundan dolayı Karia bölgesi tarihi ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Karia'nın sınırları kuzeyde Büyük Menderes, doğuda Dalaman Çayı ile belirlenirken, kıyı kesiminde girintili çıkıntılı sahilleri ve yakınında birçok adaya ev sahipliği yapar. Güney Ege'de konumlanmış bu adalar, Güneybatı Anadolu'dan Kıta Yunanistan'a doğru denizde sıralanarak kültürel bir etkileşim ağı oluşturur. Karia'nın topografyası ve coğrafi konumundan dolayı tarihin hemen her döneminde farklı halkların, inançların, geleneklerin ve kültürlerin bu bölgeye ulaşmasına neden olmuştur. Bu geleneklerin bazıları yerel kültüre özgü hale gelmiş, bazıları ise değişime uğramış veya reddedilmiştir. Tarihsel süreçte, dağlık bölgelerin sarp yamaçları dış etkilere göreceli olarak uzak kalmış, sahil kesimi ise dış etkilere ve yeniliklere daha açık hale gelerek çok kültürlü bir mozaik haline gelmiştir. Bu açıdan Karia bölgesindeki arkeolojik kültürel miras her dönem yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çeken bir araştırma ve çalışma alanı olmuştur. Karia arkeolojisi çalışmaları, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra hız kazanmış ve bu dönemde birçok antik kent ve önemli arkeolojik alan kazılarla ortaya çıkarılmıştır. 1950'lerden itibaren ise bölgede başlatılan bilimsel arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları ile daha da gelişmiştir. Ayrıca bu dönemden itibaren, Türk arkeologlarının da aktif olarak katıldığı kazılar artmış ve Karia bölgesinin arkeolojik zenginlikleri daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Karia'da Çine Tepecik, Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz, İasos, Hüssamlar, Belentepe ve Myndos çevresinde bulunan nekropolislerden elde edilen buluntular, bölgenin Tunç Çağı'na ait ölü gömme ve materyal kültürünü anlamamıza yardımcı olurken; Knidos, Kaunos, Strotonikeia ve Halikarnassos gibi merkezlerden elde edilen bulgular Demir Çağı'ndan Bizans ve sonrası dönemlere ait kültürel devamlılığı görmemiz açısından önemli olmuştur. Su altı arkeolojisi de Karia bölgesinde önemli bir yer tutmaktadır. Knidos, Kaunos ve İasos gibi antik liman kentlerinde gerçekleştirilen su altı kazıları, bölgenin deniz ticareti ve liman yapılarına dair bilgiler sunmuştur. Bodrum Yarımadası'nda bulunan batıklar ve su altı kalıntıları da arkeologların dikkatini çekmiş ve Karia'nın denizcilik tarihine ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Karia'daki ilk araştırma çalışmalardan günümüze kadar gerçekleşen arkeolojik kazılar ve merkezler bir arada incelenerek Karia araştırma tarihinin ve buluntularının kronolojik gelişimi ve bilimsel katkıları ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Karia, kazı tarihi, arkeolojik araştırma ve çalışmalar

Abstract The Eastern Aegean has hosted many important civilizations throughout the ages and thus created a rich cultural heritage. For this reason, the archaeological ruins in the region have been a focus of interest for European travelers and researchers for centuries. Since the 17th century, many European travelers and researchers have visited the Anatolian coasts to understand how the historical and cultural foundations of Europe were formed, based on cultural or ideological reasons. Although the motivation of some of these visitors was to see or explore the centers mentioned in historical texts, their main purpose was to understand how Ancient Greek and European cultures influenced their own culture by monitoring their birth or spread areas. In this respect, due to its geographical location, the Caria Region is a historically and culturally important region. has some importance. While the borders of Caria are determined by the Menderes River in the north and the Dalaman Stream in the east, it is home to jagged beaches and many islands nearby. Located in the Southern Aegean, these islands line up in the sea from Southwest Anatolia to Continental Greece, creating a cultural interaction network. Due to Caria's topography and geographical location, different peoples, beliefs, traditions and cultures have reached this region in almost every period of history. Some of these traditions have become specific to the local culture, while others have been modified or rejected. In the historical process, the steep slopes of the mountainous regions have

remained relatively distant from external influences, while the coastal area has become more open to external influences and innovations and has become a multicultural mosaic. In this respect, the archaeological and cultural heritage in the Caria region has always been a research and study area that has attracted the attention of local and foreign. Karia archaeology studies have gained momentum, particularly after the establishment of the Republic of Turkey, leading to the excavation and revelation of numerous ancient cities and significant archaeological sites. Scientific archaeological excavations and surface surveys initiated in the region since the 1950s have flourished. Additionally, during this period, the active participation of Turkish archaeologists in excavations has increased, allowing for a more detailed examination of the archaeological riches of the Karia region. Discoveries from necropolises such as Çine Tepecik, Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz, İasos, Hüssamlar, Belentepe, and Myndos in Karia contribute to our understanding of burial practices and material culture from the Bronze Age. Findings from centers like Knidos, Kaunos, Stratonikeia, and Halikarnassos have been crucial in tracing cultural continuity from the Iron Age to the Byzantine and subsequent periods. Underwater archaeology holds significance in the Karia region as well. Underwater excavations in ancient port cities like Knidos, Kaunos, and İasos provide insights into the region's maritime trade and harbor structures. Shipwrecks and underwater remnants in the Bodrum Peninsula have also captured the attention of archaeologists, shedding light on Karia's maritime history. This study examines the chronological development and scientific contributions of archaeological excavations and centers in Karia from the early research efforts to the present day.

Keywords: Caria, history of excavations, archaeological research and studies

Karia Araştırma Tarihi Hakkında Genel Bilgiler

Karia kültür tarihi hakkındaki bilgiler, ilk olarak antik kaynaklara dayanmaktadır. Bunun dışında, 19. yüzyılda Anadolu'da seyahat eden gezginler ve bu gezginler tarafından gerçekleştirilen yarı-bilimsel kazılarla ortaya çıkan arkeolojik ve epigrafik veriler, bölgenin tarihi coğrafyası için önemli bilgiler sunmuştur. Ancak Karia arkeolojisi adına asıl sistemli çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, özellikle 1950'lerden itibaren bölgede başlatılan bilimsel arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları ile başlamıştır. Karia bölgesindeki arkeolojik çalışmaların temelini atan projelerden biri, 1961 yılında Kenan Erım tarafından Aphrodisias'ta başlatılan kazılardır (Erım 1983: 233; Erım 1991: 152.). Ayrıca, 1963'te Ekrem Akurgal başkanlığında Dirmil'de (Tunakan 1964: 361-371), Yusuf Boysal başkanlığında Müsgebi'de (Boysal 1964: 81-85; Boysal 1965: 123-126. Boysal, 1966: 80) ve Aşkıldil Akarca'nın Menteşe Beyliği'nin başkenti Beçin Kalesi'nde başlattığı kazılar bölge arkeolojisinde önemli bir eksiğin giderilmesini sağlamıştır. (Akarca 1952: 367-405; Akarca 1953: 3-5; Akarca 1971: 1-37). 1980 yıllar ülkemizde kazıların hızlı bir ivme kazandığı yıllardır. 1960 ve 1970 li yıllarda yurtdışında doktora eğitimlerini tamamlayarak ülkemize dönen arkeologların birçok antik kentte kazıya başladığı görülür. Bu yıllar Türk arkeologlar tarafından başlatılan kazıların arttığı yıllardır. Karia bölgesinde de bunun yansımaları görülmektedir. Bu dönemde Baki Öğün tarafından başlatılan Kaunos kazıları Türkiye'nin en uzun soluklu kazılarından birisi olurken (Öğün 2001: 365-373; Öğün 2002), aynı dönemlerde Ümit Serdaroğlu Euromos'ta (Serdaroğlu 1982: 347-356) ve Yusuf Boysal Stratonikeia ve Lagina'da kazı çalışmalarına liderlik etmişlerdir. Karia bölgesinde Vedat İdil Nysa'da, Ramazan Özgan ise Knidos'da (İdil 1999: 437-441; Özgan 1997: 133-153; Özgan 1996: 273-296) kazı çalışmalarına başlamışlardır.

1990'lı yıllardan bugüne ise yukarıda sıralanan merkezlerin yanı sıra, Datça'da Burgaz (Tuna 1997: 283), Datça/Reşadiye Seramik Atölyeleri kazıları (Tuna 2003; 45-54) ve Emecik kazıları (Berges ve Tuna 2000: 171); Marmaris'de Amos kazısı (Gürbüz 2021: 219-249); Bodrum'da Pedasa Kazı ve Araştırmaları (Diler, Özer, Gümüş vd, 2019: 35-59), Bodrum Gümüşlük'te Myndos (Gündüz ve Dumankaya 2015: 22-41), Mazıköy'de Kissebükü (Özcan-Özyurt 2022: 38-40); Ula'da Kedrai, Thera ve İdyma kazıları; Milas'da Sinuri Kutsal Alanı (Ateşlier 2020: 116-122),

Euromos Antik Kenti kazısı (Kızıl 2022: 1-32) Milas Kapıkırı'nda Latmos Herakleia ve Kavaklıdere'de Hyllarima kazıları; Aydın'da Tralleis Kazısı (Çekilmez 2015: 51-61), Çine'de Alabanda, Çine Tepecik Höyük, Çakırbeyli'de Küçüktepe Höyük ve Aydın Nazilli sınırları içerisinde yer alan Mastaura Antik Kenti kazıları bölge arkeolojik mirasının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Bununla birlikte Karia'da Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz İsasos, Hüssamlar, Belentepe ve Myndos ve çevresinde İlk Tunç Çağı'na tarihlenen nekropolislerden ele geçen pithos ve sandık mezar buluntuları bölgenin İlk Tunç Çağı ölü gömme kültürü ve materyal kültürünün anlaşılmasının sağlamıştır (Aykurt, vd 2023). Hüssamlar ve Belente ile birlikte Müsgebi ve Çömlekçi kazılarında bulunan MÖ 2. bin yılının sonlarına tarihlenen sandık ve dikdörtgen planlı oda mezarlarını ortaya çıkarmış ve böylelikle söz konusu yüzyıllarda bölge insanın Kıbrıs ve Kıta Yunanistan ile kurduğu kültürlerarası ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan bulguları bilim dünyasına kazandırmıştır (Oğuzhanoglu ve Pazarıcı 2020: 195-219; Özer 2019:133-168); Peynir Çiçeği Mağarası, Pilavtepe (Diler vd, 2009: 124-142), Çine Tepecik Höyük savunma sistemi ve savunma sistemi içerisinde yer alan yapılar (Günel 2021: 117-144) ve Aydın Küçüktepe Höyük'te (Yaylalı ve Acar 2023: 80-113) ele geçen Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenen idoller, pithos mezarlar ve sivil konut mimarisine dair öğeler, bölge arkeolojisinin oldukça az araştırılan Tunç Çağı kültürlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Muğla Özlüce'de bulunan fosil yataklarında yapılan kazı çalışmaları ise (Alpagut vd, 214: 732-743) Karia'nın Prehistorik Dönem flora ve faunasını anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Karada yürütülen çalışmaların yanı sıra, sualtı kazı çalışmaları göstermiştir ki Karia bölgesi kıyıları binlerce yıl boyunca canlı deniz trafiği nedeniyle yüzlerce batık barındırmaktadır. Karia bölgesi coğrafi konumu ve girintili çıkıntılı sahil şeridinden dolayı da Antik Dönem'de birçok deniz ve nehir limanlarına ev sahipliği yapmış bu açıdan Ege ve Akdeniz dünyası kültürleri arasında önemli bir uğrak yeri görevi görmüştür. Bu açıdan bölgede birçok Antik Dönem liman kalıntısı ve su altı batığına dair arkeolojik buluntular bulunmaktadır. Bu buluntular sualtı kazı ve araştırmaları ile bilim dünyasına tanıtılırken, materyal kültüre ait buluntular Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesi gibi önemli kurumlarda sergilenmektedir. Karia'da Knidos, (Özgan 1990: 171-189); Kaunos (Öğün vd. 2001: 365-373), İsasos (Berti vd. 2004) antik kentlerindeki limanlarda kazı ve araştırmalar dönemsel olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte Aşağı Mazi Köyü; Kissebükü (Anatasioupolis); Akyarlar; Myndos; Koyunbaba antik taş ocağı rıhtımı; Yalıkavak iskelesi; Küdür Yarımadası dalgakıran ve iskelesi; Bohaç Köyü dalgakıranı gibi merkezlerdeki liman yapıları gibi Bodrum Yarımadası örnekleri O. Dumankaya tarafından bir tez çalışması ile yayımlanmıştır (detaylı bilgi için bkz: Dumankaya 2013). Liman ve kıyı çalışmalarına ek olarak Muğla sualtı arkeolojik çalışmaları da oldukça önemlidir. Bu çalışmalara örnek olarak Marmaris Hisarönü Körfezi'nde bulunan Tunç Çağı Batığı ile birlikte çeşitli dönemlere ait yaklaşık 25 batık ile birlikte Karaburun Roma Dönemi Rodos batığı (Özdaş 2023: 158-173; Özdaş 2011: 1-31), Bodrum Turgutreis açıklarında bulunan Yassıada batıkları (Bass 1961: 8-11) gibi çeşitli dönemlere ait yüzlerce örnek, Karia kültür tarihinin çeşitli dönemler içerisinde kültürler arası ilişkilerini ortaya koyması açısından önemlidir. Son yılların keşifleri içerisinde Bozukkale batığı özellikle anmaya değer bir keşif olmuştur. Doğu Ege kutsal alanlarında binlerce örnek ile temsil edilen Kıbrıs kökenli adak figürinleri bu batığın kargosunu oluşturan mallar arasında yer almaktadır (Özdaş 2019: 68-71).

Karia'da Türk bilim insanları tarafından başlatılan ve sürdürülen bu çalışmaların yanı sıra 1934'te L. Robert tarafından bulunan bir yazıtın da yardımıyla Sinuri Kutsal Alanı keşfedilmiştir (Robert 1945). Sinuri'nin keşfinin ardından İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü yönetiminde 1935 yılında Devambez ve Hespel başkanlığında arkeolojik kazı çalışmaları yürütülmüş ve yapılan çalışmalara ait veriler 1959 yılında bir kitap halinde yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmıştır (Devambez ve Haspels 1959). Güney Karia'da Bozburun yarımadasında ise, daha önce keşfedilen ancak detaylı çalışması yapılmayan Kastabos

Hemitheia Tapınağı ve çevresinde, Cook ve Plommer tarafından ilk detaylı bilimsel çalışmalar yapılmış ve bu alan tapınak kentçığı olarak değerlendirilmiştir (Cook ve Plommer 1966). Aynı tarihlerde Datça yarımadasında I.C Love tarafından Long Island Üniversitesi'nin desteğı ile Knidos'ta bir yüzyıl sonra yeniden arkeolojik çalışmalar yapılmış ve Love öncülüğünde yaklaşık on yıl süreyle devam etmiştir (Love 1976). İlasos da bu dönemlerde önce D. Levi (Levi 1972: 461-532), daha sonra da C. Laviosa tarafından kazı ve araştırması yapılan merkezlerden birisi olmuştur (Laviosa 1978: Pl.348.7-8). Aynı tarihlerde Pontus Hellström tarafından (Hellström 1971) Labraunda'da gerçekleştiren çalışmalar, yabancı kazı heyetleri tarafından araştırılan yerler arasında gösterilebilir. Fede Berti İlasos'da (Berti 2011: 221-231), Pontus Hellström Labraunda'da (Hellström 1971) kazılar yapmış, Analise Peschlow Bindokat Latmos Herakleia'da (Peshlow 1996; Peshlow 2001: 200-209) yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Wolfgang Blümel (Blümel 1996: 183-188), Ender Varinlioğlu, M. Çetin Şahin (Şahin 1976) gibi epigraflar da Karia bölgesinde çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Karia bölgesinin tarihine ilişkin bu çalışmalar, Antik Dönem'den günümüze kadar uzanan zengin bir mirası aydınlatmış ve bilim dünyasına önemli bilgiler sunmuştur. Bu kazılar ve araştırmalar, Karia'nın kültürel ve tarihsel önemini daha iyi anlamamıza katkıda bulunmuştur.

Günümüzde ise başta Muğla Valiliğı'nin maddi destekleri, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve destekleri, Muğla Müzeleri ve yerel yönetimlerin iş birliğı ile başta Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi olmak üzere diğer üniversitelerden öğretim üyeleri tarafından yürütölen arkeolojik kazı ve araştırmalarının sayısı artmış ve Karia bölgesi ölkemizde en çok kazı ve araştırma yapılan bölge olmuştur. Bu çalışmada Karia kazı ve araştırmaları tarihsel süreklilik içerisinde özetlenmiştir. Metinde kullanılan kaynaklar dışında, Karia çalışmaları ile ilgili faydalı olduğunu düşündüğümüz kimi yayınlar ve antik kaynaklar "seçilmiş kaynakça" başlığı altında verilmiştir. Karia ile ilgili yüzlerce yılı içeren arkeolojik çalışmalar devam etmeyi öngördüğümüz yazı dizileriyle aktarılmaya devam edilecektir.

18. Yüzyıl Karia Araştırma ve Çalışmaları

Karia bölgesinde ilk araştırmalar 1736-1740 yılları arasında Dilletanti Cemiyeti adına Anadolu'da geziler düzenleyen Chandler tarafından başlatılmıştır. Chandler, 1775 yılında Tralleis ve çevresine görölen Türk akınlarının izlerini tespit etmiş, kentin coğrafi konumunu ve depremlere karşı savunmasız olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Chandler, İlasos antik kentini ziyaret etmiş ve kentin gravürünü yaparak İlasos'un tanınmasına vesile olmuştur (Chandler 1775: 260-268.). Chandler ile birlikte aynı tarihlerde Karia bölgesine kimi araştırmacı ve gezginler gelerek notlarını paylaşmıştır. Stratonikeia ve Lagina antik kentleri de bu araştırmacıların odak noktalarından birisi olmuştur. Stratonikeia'da gezginlerin ilgilendikleri başlıca konu, İmparator Diocletian'ın fiyat listesi olarak adlandırılan, bouleuterionun kuzey duvarının dış yüzünde bulunan yazıt olmuştur (Chishull 1728: 155; Chandler 1776: 116.). Diocletian'ın fiyat listesi, o dönem İzmir'de konsöl olarak çalışan W. Sherard tarafından 1709 yılında yayınlanmıştır (Crawford 2003: 83-107). Daha sonra 1709 ve 1743 yıllarında kenti ziyaret eden R. Pococke ise tiyatro, bouleuterion ve şehir kapısı hakkında bilgiler vermiştir (Pococke 1743). C. Gouffier¹ ve R. Chandler'de Stratonikeia'nın o dönemdeki yapılarının durumları hakkında çok daha ayrıntılı bilgiler paylaşmıştır (Choiseul-Gouffier 1782: 134; Chandler 1776).

18. yüzyıldaki bir başka keşif ise Knidos antik kenti olmuştur. Knidos antik kenti ilk defa 1749 yılında Lord Charlemont'un Datça Yarımadası'nı ziyareti ile gün yüzüne çıkmıştır. Charlemont, antik kaynaklardan yola çıkarak Knidos'un lokasyonunu belirtmiş, aşağı tiyatronun ve Aphrodite tapınağı sandığı Korinth tapınağının kısaca bir tanımlamasını

¹Gouffier ise Stratonikeia ile birlikte Lagina'yı da ziyaret ederek çeşitli gravürler çizmiştir detaylı bilgi için bkz: Choiseul-Gouffier 1782, 134.

yapmıştır (Doksanaltı 2006: 19-22). Aynı tarihlerdeki bir başka çalışma ise Kaunos hakkında olmuştur. Kaunos'la ilgili en eski bilgileri 1697- 1782 yılları arasında yaşamış olan Fransız coğrafyacı Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville'den öğrenmekteyiz (Broc 1973: 33-41). d'Anville tarafından 1768 yılında yazılmış olan "la derniere des villes maritimes de Carie" eserinde Köyceğiz gölünden ve bir nehir ağzı olarak Calbis'ten (Dalyan Kanalı) söz edilmektedir (Robert 1987: 489). Kaunos'un henüz keşfedilmediği ve aramaların sürdüğü zamanlarda Avrupalı gezginlerden olan Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier ve bunların takipçileri olan, 1784 yılında İstanbul'daki Fransız Akademisi'nde temsilci olarak görev yapan Jean d'Alemberts tarafından yapılan araştırmalar dikkati çekmektedir. Choiseul-Gouffier tarafından 1782 yılında yayınlanan "Voyage pittoresque" de Yunanistan ve Ege adaları üzerinden Rhodos'a ve buradan da Telmesos'a kadar olan alan anlatılmaktadır (Choiseul Gouffier 1782: 31; Tietz, 2003: 196 dn. 372). Tüm bu çalışmalar dışında Kaunos'un tam anlamıyla tanımlanması ve antik kaynaklarda bahsedilen Kaunos'un keşfedilmesi yaklaşık bir yüz yıl sonra 1840 yıllarında bölgeye gelen İngiliz kaptan R. Hoskyn tarafından yapılacaktır (Hoskyn 1842: 143-161).

Görüldüğü üzere Karia'daki erken dönem araştırmaları gezginler ve kimi kaşifler tarafından yapılan çeşitli gravürler, çizimler ve notlardan oluşan, bilimsel çalışmalardan uzak bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmalar, daha sonraki yüzyıllarda yapılacak olan araştırmalar için ilgi çekici bir başlangıç noktası olmuştur.

19. Yüzyıl Çalışmaları Karia Araştırma ve Çalışmaları

Karia'daki 19. yüzyıl çalışmaları genel olarak yağmalama şeklindeki sonuçlarından dolayı tartışmalı olsa da Karia'nın ilk bilimsel çalışmalarının yapıldığı ve yayımlandığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte Türk arkeolojisi açısından Avrupalı araştırmacıların dışında 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Karia'da çalışmalar yapan Osman Hamdi Bey ve kardeşi Edhem Bey'in araştırmaları da ilk Türk bilimsel çalışmaların temelini oluşturması bakımından bölge arkeolojisinde özel bir yere sahiptir (Edhem 1905: 443-459).

İasos'da, Chandler'in 18. yüzyılda yapmış olduğu çalışmalardan sonra kent hakkındaki ilk bilimsel yayınlar ise 1835 ve 1849 yıllarında Karia'yı ziyaret eden Charles Texier tarafından yayımlanmıştır (Texier 1939; Texier 1862). Texier aynı zamanda Knidos ve Halikarnassos'ta da çalışmalar yapmıştır. İasos'tan sonra Halikarnassos ve Knidos kentlerini ziyaret eden Texier, Laborde ve W.J. Hamilton ve T.A.B. Spratt, şehri 1838'de ziyarette bulunmuş ve özellikle topografik ve epigrafi çalışmaları ile bu antik kentler hakkında yayımlar yapmışlardır (Hamilton 1842: 39; Spratt 1886: 347-365). Knidos'taki birinci dönem kazıları ise bu dönemde British Museum öncülüğünde, Charles Newton yönetiminde, 1857-1858 ardından 1858/1859 yılları kış aylarında gerçekleştirilmiştir. Newton; Aşağı tiyatro, Musalar Kutsal Alanı, Demeter Kutsal Alanı, Kap Krio ve Aslanlı Mezar bölgelerinde çalışmalar gerçekleştirmiştir (Newton 1863: 345-526; Newton 1865: 160). Bu kazılar sırasında Newton'un gün yüzüne çıkardığı eserler deniz yoluyla British Museum'a taşınmıştır. Newton, daha sonra 1 Ocak 1857 yılında ise Mausolleion sahasında kazılara başlamıştır (Carstens 2008: 56).

1865 yılında ise G.M.A. Biliotti, Mart ve Ağustos ayları arasında Mausolleion'ı kazan ikinci kişi olmuştur (Waywell 1978: 1). Halikarnassos Yarımadası kazılarına daha sonra 1886-1887'de W.R. Paton devam etmiştir. Asarlık nekropolünü kazan Paton, Şubat 1887'de yarımada'nın batısında yer alan Geriş köyü sınırları içerisinde çalışmalarını sürdürmüştür. 1893 ve 1894 yıllarında Paton ve J.L. Myres bölgeye yapmış oldukları seyahatlere dayanarak 1896'da Karia'nın topografik bir incelemesini yayınlamışlardır. Bu çalışmalara örnek olarak ilk defa tanımlanan iç Karia'da Amyzon ve Alinda gibi kimi antik kentler örnek olarak gösterilebilir (Paton ve Myres 1896: 188-271). Aynı dönem içerisinde 1889 yılında Cousin ilk defa Gerga'yı ziyaret ederek bilim dünyasına tanıtmıştır. G. Cousin, Gerga kutsal alanında yer alan naiskos ve naiskosa yakın bir konumda bulunan heykeli tanımlamıştır. Daha sonra 1933 ve 1958

yıllarında A. Laumonier, Karia araştırmaları sırasında Gerga'yı ziyaret etmiş ve G. Cousin aktarımlarından elde ettiği sonuçları karşılaştırmalı olarak yayınlanmıştır (Laumonier 1936:44). Laumonier, G. Cousin'dan farklı olarak Gerga'da yer alan Karia tipi eşmeleri mezar olarak tanımlamış ve A naiskosu olasılıkla kentin kurucu kahramanına ait bir tapınak-mezar olarak adlandırmıştır (Cousin 1900: 24). Gerga'da daha sonra 1976'da şahin, ve 1995 yılında Diler tarafından çeşitli araştırmalar ve yayınlar yapılmıştır (Diler 1996: 315). Daha sonra W. Held, Gerga Kome kutsal alanı hakkında detaylı araştırmalar yürüterek sonuçlarını bir kitap halinde yayımlamıştır (Held 2008: 1-219). Son yıllarda M. ekilmez tarafından Alinda ve Gerga Kutsal Alanı ve çevresinde araştırmalar yapılmaktadır (ekilmez 2022: 5-11).

Newton'un bir başka kazı çalışması ise Stratonikeia'da olmuştur. Kentte ilk olarak K. Wagner 1829 yılında Stratonikeia tiyatrosunu kısa süreliğine araştırmış, yapının kesitini ve bazı yazıtlı blokların çizimini yapmıştır (Wagner 1829: 212-213). Daha sonra kente gelen C. T. Newton da kentle ilgili izlenimlerini yazmıştır (Newton 1865). Bunun dışında C. T. Newton Lagina Hekate Kutsal Alanı'ndaki ilk araştırmayı yapanlardandır. Araştırmacı tapınağın planını çıkartmış ve aynı zamanda tapınağın frizlerinin bir açını ortaya çıkarmış ve kutsal alanla ilgili gravürlerle birlikte 1862 yılında yayımlamıştır (Newton 1862: PL. LXXVIII-LXXIX). P. Trémaux ve J. Chamonard 1895 yılında tapınağın frizlerinin bazılarını yayımlamıştır (Tremaux 1863).

Yukarıda değinildiği üzere Kaunos'un resmi anlamda keşfi ise bu yüzyılda olmuştur. Kent ilk defa, 1840 yılında İngiliz kaptan R. Hoskyn tarafından, Piraeus'tan başlayıp Rhodos üzerinden Kaunos limanına ulaştığı gemi gezileri sırasında keşfedilmiş ve kalıntılar ilk defa Hoskyn tarafından ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. Hoskyn burada yaptığı araştırmalar sırasında bulduğu yazıtlı bir blok üzerindeki "Kaunos halkı ve meclisi" ibaresinden, bu yerleşimin Kaunos antik kenti olduğu sonucuna varmıştır (Hoskyn 1842: 143-161; Hoskyn 1842: 158 Nr. 1). Hoskyn'den hemen sonra Kaunos, Avrupalı başka gezginlerin de dikkatini çekmiş ve Polonyalı klasik filoloji uzmanı J. A. Schönborns ve F. H. Loew 1841-1842'de kenti ziyaret ederek Kaunos territoriumunda önemli araştırmalar yapılmıştır (Robert 1954: 59, 60). Daha sonra 1876 yılında Abbe Duchesne ve Max. Collignon tarafından, içinde Kaunos'un da dahil olduğu Marmaris'ten Tarsus'a kadar Anadolu'nun güney sahillerini kapsayan detaylı araştırmalar yapılmıştır (Duchesne ve Collignon 1877: 338-361; Collignon 1880: 153). Duchesne ve Collignon'un yaptığı araştırmalarda özellikle Kaunos'taki nekropollerdeki kalıntılar, kaya mezarları ve Dalyan kanalı (Calbis) üzerinde durulmuştur (Duchesne ve Collignon 1877: 363). 19. yüzyılın sonlarında ise Güney Karia'da Bybassos (Hisarönü) sınırlarında bulunan Hemitheia Kutsal alanı araştırmacıların ilgisini çekmiş (Spratt 1886:352) ve daha sonraki yıllarda düzenli olarak araştırma yapılan bir yer olarak önemini korumuştur (Cook-Plommer 1966).

Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Karia Kazı alışmaları ve Araştırmaları

Türk Cumhuriyeti Dönemi, Türkiye'deki arkeolojik kazılar ve arkeoloji çalışmaları için bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye'de arkeolojik kazılar daha sistematik ve bilimsel bir şekilde ele alınmış ve bu alandaki çalışmalara daha fazla önem verilmiştir. Öncelikle yapılan kurumsal düzenlemeler ile birlikte cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, arkeolojik kazılar için gerekli kurumsal altyapı oluşturulmuştur. Türk Tarih Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve üniversiteler, arkeolojik kazıları yönlendiren ve denetleyen kurumlar haline gelmiştir. Türkiye'deki arkeolojik kazılar hem yerli hem de yabancı arkeologların işbirliğiyle yürütölmüştür. Yabancı arkeologların da katılımı ile Türkiye'nin tarih öncesi ve Antik Dönem geçmişi hakkında önemli katkılarda bulunmuş ve uluslararası iş birliğini teşvik etmiştir. Bu iş birliği, farklı kültürel perspektiflerin kazılara katılmasını sağlayarak daha kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu kurumlar kazıların izlenmesi, koordinasyonu ve sonuçların araştırma dünyası ve halkla paylaşılması açısından kritik rol oynarken tarihi ve kültürel zenginliklerin korunması ve tanıtılmasında da önemli olmuştur.

Alinda Kazıları

Alinda kenti ilk defa 1841 yılında kenti ziyaret eden, kent ve kentte ele geçirdiği sikkeleri anlatan Fellows tarafından tanımlanmıştır (Fellows 1841: 60-64). Daha sonra Mionnet ve Le Bas kenti ziyaret ederek kitaplarında Alinda'dan bahsetmiştir (Mionnet 1937: 20-132; Le Bas 1844: 532-533). Tremaux ise kent tiyatrosu ve kraliçe Ada'ya ait olduğunu düşündüğü saray yapısına ait kalıntılarını kazı çalışması ile değerlendirerek bilim dünyasına tanıtan ilk kişi olmuştur (Tremaux 1852: 331-518). Kent, 20. yüzyıl ortalarına kadar birçok araştırmacı ve gezgin tarafından ziyaret edilerek çeşitli bilgiler aktarılmıştır. Ancak kentteki ilk bilimsel çalışmalar 1987 yılında Doruk tarafından daha sonra da 1997-2001 yılları arasında Özkaya tarafından yapılmıştır. Doruk, kentteki anıtsal yapıların ve mimari özelliklerini detaylı bir şekilde ele alarak yayımlamıştır (Doruk, 1987: 1117-1137; Özkaya vd, 1999: 299-309). 2007-2011 yılları arasında ise Ruggendorfer başkanlığında kentin topografyası, genel kent planı, kent ve kent dışı su yolları sistemi ile birlikte aşağı ve yukarı kent tapınak alanı ve agorasında çeşitli kazılar yapılmıştır (Ruggendorfer 2009: 37-42). Alinda antik kentindeki arkeolojik çalışmalar 2020 yılından itibaren ise M. Çekilmez tarafından yürütülmektedir (Yüksel ve Çekilmez 2021: 454-460).

Alabanda Kazıları

Osmanlı Müzesi adına kazılar yapan Osman Hamdi Bey, 20. yüzyılın başlarında Alabanda'yı iki defa ziyaret ederek kentin önemini anlamış ve kardeşi Halil Edhem Bey'e burada kazı yapmasını tavsiye etmiştir. 1904 ve 1905 yıllarında Halil Edhem Bey tiyatro, batı tapınak, merkezi hamam, Apollon Tapınağı, bouleterion ve Klasik Çağ Mezarı'nda kısa süreli bir dizi yüzey araştırması ışığında kazılar yapmış ve ulaştığı verileri yayınlamıştır (Edhem 1905: 443-459). Bundan sonra Alabanda Antik Kenti'ndeki kazı çalışmaları yaklaşık olarak bir asır sonra 1999 yılında Aydın Müze Müdürü Emin Yener tarafından Apollon Isotimos Tapınağı, agora, bouleterion, Doğu Hamamı ve tiyatrodaki yapıların çalışmalarıyla yeniden başlatılmış ve araklı olarak günümüze kadar devam etmiştir. 2012-2015 yılları arasında S. Ateşlier tarafından yapılan araştırmalarda su kemeri, nekropol alanı, hamam, tiyatro, tapınak ve çevresinde kazılar yapılmıştır (Yener ve Uluişik Öncü 2006: 219-224; Bağdatlı 2001: 225-231; Tavukçu vd. 2017: 421-431; Ateşlier 2012-2013-2014). Son yıllarda Tavukçu'nun bilimsel danışmanlığında Alabanda kazıları devam etmektedir (Tavukçu, Erkovan, Coşkun vd. 2022: 325-334).

İasos

Texier'den sonra 20. yüzyıl başlarında A. Maiuri ve G. Guidi Karia'da keşif gezisi yapmışlar ve çalışmalarında İasos'a değinmişlerdir (Maiuri 1922: 397-459; Carstens, 2018: 10-56). Guidi İasos'da yapmış olduğu yüzey araştırmalarında alanın tamamen terk edilmiş olduğunu görünce, kalıntıları daha kolay görebilmek ve çizebilmek için burayı kaplayan kalın bitki örtüsünün yakılmasını emretmiştir. Bu durum her ne kadar İasos'un planını açıkça ortaya koymuş olsa da Antik Dönem yapılarına da ciddi zarar vermiştir (Carstens 2018: 56). 20. yüzyılın başlarında, İasos İtalyan araştırmacıların dikkatini çekmiş ancak çalışmalar Atina'daki İtalyan Arkeoloji Okulu'nun müdürü olan arkeolog Doro Levi tarafından yapılacak olan arkeolojik kazılar ile birlikte başlamıştır (Levi 1972: 461-532). Levi daha önce, Girit'te bulunan Phaestos'taki Minos sarayında kazıları yürüttüğü için Minos uygarlığının yayılma alanını araştırmaya odaklanmıştır. Bu sebepten dolayı Herodotos ve Thukydides gibi Antik Dönem yazarlarından yola çıkarak kral Minos'un talasokrasisi'nin bir parçası ve Minos uygarlığının yayılımı ile ilgili sorulara cevap aradığı için Karia'yı ve İasos'u uygun görmüş ve çalışmalara başlamıştır. Daha sonra yine Atina İtalyan Arkeoloji Okulu bünyesinde bulunan Clelia Laviosa getirilmiş 1975-1984 yılları arasında çalışmalar yapmıştır. Laviosa'nın ardından Fede Berti İasos kazılarını üstlenmişlerdir (Laviosa 1976: 401-402; Laviosa 1978, Pl 348.7-8; Berti 2011: 221-231). Berti'den sonra İasos'da M. Spanu üç dönem İasos kazılarına devam etmiştir (Spanu 2012: 445-455; Spanu 2014: 575-595). İasos 'da 2016 yılından bu yana ise

arkeolojik çalışmalar A. Baldıran başkanlığında bir ekip tarafından sürdürülmektedir (Baldıran 2019: 237-250; Baldıran 2022: 340-351).

İasos'da ilk yıllarda İtalyan arkeologlar tarafından yürütülen araştırmalar oldukça kapsamlı olmuş ve birçok anıtsal kompleks araştırılmış, kronolojisi ve topoğrafik detayları tespit edilmiştir. 1960 yılından bu yana pek çok arkeolog, epigraf ve mimar kentte araştırma ve keşif yapmaya devam ederek bilimsel çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak agoranın temizliği ve restorasyonu, Balık Pazarı olarak bilinen mozolenin Antiquarium'a dönüştürülmesi gibi yıllar içinde pek çok restorasyon ve konservasyon çalışması gösterilebilir (Baldoni vd. 2004: 43-63).

Euromos

Euromos'da bilimsel anlamda ilk kazı çalışmaları Ü. Serdaroğlu tarafından 1969-1975 yılları arasında yapılmıştır. Serdaroğlu, Euromos Zeus Lepsynos Tapınağı'nda kazı ve restorasyon çalışmaları yaparken kentin Güney Nekropolisinde Geç Geometrik ve Arkaik dönem mezarlarına ilişkin veriler yayımlamıştır (Serdaroğlu 1971: 47-48; Serdaroğlu 1973: 36-37). Serdaroğlu'ndan yaklaşık 40 yıl sonra A. Kızıl başkanlığındaki bir ekip ile 2011 yılından günümüze kadar Euromos kazıları halen devam etmektedir. Bu güne kadar kentte yapılan çalışmalarda, Güney Nekropolisinde bulunan tonoz çatılı anıtsal mezar kompleksi ile birlikte Geç Geometrik, Hellenistik ve Roma Dönemi mezarları, Zeus Lepsynos Tapınağı ve restorasyon çalışmaları ile birlikte tiyatro, surlar ve agorada çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalara ek olarak kentte ele geçen bir çok seramik, nümismatik veya plastik eserlere ait veriler yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu çalışmalar ile birlikte kentteki arkeolojik zenginliklerine dair daha kapsamlı bir anlayışın oluşmasına katkıda bulunulmuştur (Kızıl 2002; Kızıl ve Doğan 2015; Kızıl ve Doğan 2016; Kızıl, Konuk ve Doğan 2018: 165-208).

Beçin

Beçin'de Akarca tarafından 1950 yıllarında başlatılan çalışmaların ardından uzun bir süre sonra kazı çalışmaları yeniden başlamış ve 1996 yıllarından 2003 yıllarına kadar H. R. Ünal kazı çalışmaları yapmıştır. Ünal'dan sonra 2009 yılında K. Pektaş tarafından kazılar yeniden başlatılmıştır. Bununla birlikte dönemsel olarak Beçin'de müze kurtarma çalışmaları yapılmıştır. 2007 yılında Milas Müzesi tarafından bayrak direği için açılan sondaj çukurunda Tunç Çağı öncesine tarihlenen taş bir balta ile yine Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı Dönemi'ne tarihlenen Kilia Tipi İdol Karia ve Beçin kronolojisi için erken örnekleri temsil etmektedir (Ünal vd 2005: 125:185). Bununla birlikte Pektaş tarafından 2009 yılında devralınan kazı çalışmaları boyunca çoğunlukla Bizans ve Orta Çağ gibi geç dönemlere tarihlenen şapel, hamam, türbe ve zaviye gibi siyasi ve sivil mimariye dönük yapı ve buluntular açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmaların arasında özellikle 2000 yılında gerçekleşen kazı çalışmaları sırasında II ve III numaralı türbelerin doğusunda yer alan taş duvar önemli bir buluntunun açığa çıkmasına vesile olmuştur. Bu alanda çıkan yaklaşık olarak 30 kg ağırlığında, yaklaşık 49.000 adeti İslami olmak üzere çeşitli dönem ve kültürlerle ait 90.000 adet Osmanlı sikkesi günümüze kadar Beçin'de ele geçen en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bulunan bu sikkeler ile birlikte kimi buluntular 2001-2004 yılları arasında restore edilmiş ve 2015 yılında 2 cilt kitap halinde Beçin Definesi başlığı altında yayımlanmıştır (Pektaş 2019: 501-510)².

Burgaz, Knidos ve Emecik

Burgaz, günümüzde Datça Limanı'nın 2 km kuzeydoğusunda, Dalacak Burnu'nda yer almaktadır. Datça'daki arkeolojik veriler Datça Körfezi kıyısında, Datça iskelesinin 1,5 km

²Beçin definesi ve içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz: *Beçin Definesi I-II*, ed. Ünal, R.H ve Krinzing, F. Vd., *Türkiye Bilimler Akademisi*.

kadar kuzeydoğusundaki Dalacak Burnu ve Burgaz ovalarında bulunmaktadır. İlk olarak, 1952 yılında G.E. Bean ve J.M. Cook³ tarafından yapılan çalışmalarla (Bean ve Cook 1952: 173-179) buradaki kalıntılar bilim dünyasına Eski Knidos olarak tanıtılmıştır (Tuna 2008: 72-74; Kayan 1988: 51-70). Daha sonra, 1980'li yıllarda Prof. Dr. Numan Tuna tarafından Datça'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında Knidos'un önemi tekrar ortaya çıkarılmıştır (Bean ve Cook, 1952; Tuna, 1994: 283-295). Datça Yarımadası üzerinde, Helenistik Dönem öncesi buluntu veren Eski Knidos sit alanında arkeolojik kazılar 1993-2017 yılları arasında Numan Tuna başkanlığında, Türkiye'deki diğer üniversitelerden katılan araştırma ekibi tarafından yürütülmüştür. Doğu Ege'nin Klasik Dönem'e tarihlenen oldukça iyi korunmuş yerleşim dokusu Eski Knidos kazılarının Ege arkeolojisine yaptığı katkılardan sadece biridir.

Knidos Yarımadası'nda kazı ve araştırma yapılan diğer bir yer Emecik Apollon Kutsal Alanı'dır. Kutsal alan günümüzde Datça'nın yaklaşık olarak 10 km. doğusunda yer alan Emecik köyü yakınlarındaki Sarı Liman Mevkiinde bulunmaktadır (Berges ve Tuna 1990: 19; Tuna 2012; Tuna 2022). Kaçak kazılar ile ortaya çıkartılan buluntular sonucunda Emecik daha 20. yüzyılın başlarında arkeoloji dünyasının ilgi odağı olmuştur. Burada 1998-2006 yılları arasında Numan Tuna başkanlığında bir ekip tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Üç terastan meydana gelen kutsal alanda bir tapınak ve tapınağa ait sunak, bunların kuzeyinde yer alan Bazilika tipinde bir kilise bulunmaktadır. Alt terastaki seramik ve figürin buluntulardan yola çıkarak kutsal alanın Geç Geometrik Dönem'den başlayarak Arkaik Dönem süresince yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Tuna 2002; Berges 2006; Atıcı 2013; Sakarya 2013; Özer 2017: 41; Özer 2018: 91). Bu Eski Knidos ve Emecik kutsal alanı Karia'da kültürel devamlılığın görüldüğü en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır (Tuna 2022).

Sir Charles Newton'un kazılarından itibaren yaklaşık yüz senelik dilimde Knidos'da herhangi bir kazı yapılmamıştır. 1967 yılında Long Island Üniversitesi adına C. Iris Love tarafından Knidos'un ikinci dönem kazıları başlamıştır. Yapılan çalışmalarda Newton'un şehir planı gözden geçirilerek düzeltilmiş, Küçük Tiyatro, şehrin bazı caddeleri, Aphrodite tapınağı, Kap Krio, Hellenistik ve Roma Dönem'i evleri, Dionysos gibi tanrılara adanmış tapınak alanlarını, Nekropol, Demeter Kutsal Alanı, Bizans Kiliseleri ve Apollon Karneios Altarı'nın bulunduğu Apollon Kutsal Alanı'nda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak ne yazık ki yapılan bu çalışmalar tam anlamıyla bilimsel yayınlara aktarılamamıştır (Love 1973: 109; Love 1974: 403). On yıllık bir aranın sonrasında 1987'de Knidos'da üçüncü dönem kazıları R. Özgan tarafından başlatılmıştır ve 1996-2006 yılları arasında (Özgan 1997: 133-157). İlk etapta şehrin daha iyi bir planın çıkarılması amacıyla fotoğrametrik ölçümler yapılmış daha sonra, Aphrodite tapınağı olarak adlandırılan Yuvarlak Tapınak çevresinde çalışılmıştır. Üçüncü dönem kazılarının yoğunlaştığı alanlar Kap Krio ve Dionysos terasında yer alan Stoa olmuştur. Altı yıllık aranın ardından 2012 yılında Knidos'da kazı ve araştırma çalışmaları Selçuk Üniversitesi'nden E. Doksanaltı tarafından tekrar başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar Liman, Liman Şapeli, Tiyatro, Tiyatro Caddesi ve Tonozlu Yapı ve gymnasium ve çevresinde sürdürülmüştür (Doksanaltı 2006; Doksanaltı 2018; Doksanaltı, Karaoğlan, Özgan vd 2016: 461-480).

³Bean ve Cook, Tekir Burnu'nun Eski Kinidos olduğuna dair hipotezlerini ileri sürdüğünde MÖ 4. yüzyıldan önceye tarihlenebilecek herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Bean ve Cook 1952, 173-179. Tekir'de bulunan ve yerleşim için *terminus ante quem* kabul edilen bir yazıt ile kentin kronolojisi en erken MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı olarak kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Blümel 1996, 183-186; Tuna 1994, 283-295. Buna rağmen bölgede, Arkaik Dönem'e tarihlenen bir torso, MÖ 5. yüzyıla tarihlenen dor sütun tamburları ve Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan ve Tekir'den getirildiği bilinen, Klasik Dönem'e tarihlenen mermer bir heykel başı ve MÖ 6. yüzyıla tarihlenen seramik parçaları bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Love 1968, 133-159.

Stratonikeia ve Lagina

Bölgede sistemli kazı ve araştırmalar yapan ilk Türk kazı heyeti başkanı Osman Hamdi Bey ve ekibi ile Halil Edhem Bey'i unutmamak gerekir. Osman Hamdi Bey Nemrut'tan sonra Anadolu'daki en erken kazıları 1892-93 yıllarında Lagina'da gerçekleştirmiştir (Söğüt 2009: 16). Osman Hamdi Bey, 1891-1892 yıllarında Lagina Hekate Kutsal Alanı içindeki propylon, tapınak, ve stoda kazılar yapmıştır. Tapınağa ait birçok friz ortaya çıkarılmış ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınarak koruma altına alınmıştır. Bunların içinde en önemli grubu Hekate Tapınağı'nın frizlerine ait dört yönünde dört ayrı konunun işlendiği kabartmalar oluşturmaktadır. Bu araştırmaların dışında Lagina Hekate Tapınağı'nın frizleri 1933 yılında A. Schober (Schober 1933: 26-77), 1993 yılında E. Simon (Simon 1993: 277-284) ve 2007 yılında ise P. Baumeister tarafından yayınlanmıştır (Baumeister 2007: 11-219, Taf. 1-43).

Bu araştırmacıların yanı sıra 20. yüzyılda da pek çok araştırmacı Stratonikeia'da bulunan yapılar ve buluntular hakkında bilgiler vermişlerdir (Leake 1824; Perrot 1867; Perrot – Chipiez 1890; Ramsay 1890; Laumonier 1937: 236-289; şahin 1976; Bean 1987). Stratonikeia'da ilk sistematik kazılar 1977 yılında Y. Boysal'ın başkanlığındaki bir ekip ile başlamış ve bu çalışmalar 1999 yılına kadar devam etmiştir. Boysal tarafından gerek kentteki yapılar gerekse de nekropoldeki çalışmaların sonuçları, rapor niteliğindeki çalışmalarla bilim dünyasına tanıtılmıştır (Boysal 1985: 519-522; Boysal 1987a: 237-238; Boysal 1987b: 51-68; Boysal 1990: 501-502; Boysal 1992: 117-121.). Boysal'ın başkanlığı sırasında ekip üyesi olarak çalışan A.A. Tırpan, tiyatronun güneyinde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan tapınağı, Augustus ve İmparatorlar Tapınağı olarak önermiş ve bu tapınağın restitüsyonunu yapmıştır.

Bu çalışmaların dışında kent ve çevresinde ele geçen epigrafik malzemeyi oluşturan yazıtlar birçok araştırmacı tarafından yayınlanmış ve heykeltraşlık eserleri ise R. Özgan tarafından değerlendirilmiştir (şahin 1981; şahin 1982; Varinlioğlu vd. 1991: 219-224; şahin 2002: 1-21; şahin 2005: 13-14; şahin 2008: 82-86; Özgan 1999; İdil 1979: 477-486.). 2003-2006 yılları arasında Ç. şahin'in başkanlığında yürütölen kazı çalışmalarında epigrafik buluntular yayımlanmıştır (şahin 1997: 83-106; şahin 1999: 35-36; şahin 2002: 1-21; şahin 2003: 1-7). Stratonikeia ve Lagina Kazıları 2008 yılından itibaren ise B. Söğüt başkanlığında bir ekip tarafından yürütölmektedir (Söğüt 2010, 263-286; Söğüt 2011, 194-211; Söğüt 2012, 395-419; Söğüt 2013: 45-58). Bu yeni dönemde önceden çalışma başlatılan tüm yapılarda mevcut rölöve çizimleri, mimari blok tasnifleri ve alan düzenlemeleri yapıldıktan sonra kazılar genişletilmiştir. Kentin batısındaki Erikli Kilisesi haricinde, ağırlıklı olarak antik kent içindeki Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi döşeme yolların ortaya çıkarılması, kuzey şehir kapısı, kuzey sütunlu cadde, batı cadde, gymnasion, propylon, agora, tiyatro, Augustus-İmparatorlar Tapınağı, batı ve kuzey sur duvarları ile Beylikler Dönemi Selçuklu hamamı'nda kazılar yapılmış ve Stratonikeia Çalışmaları altında 7 cilt halinde yayımlanmıştır (Söğüt 2015; Söğüt 2017; Söğüt 2018; Söğüt 2019a; Söğüt 2019b; Söğüt 2019c; Söğüt 2021).

Leleg Yarımadası, Halikarnassos, Pedasa, Myndos ve Kissebükü

1.Dünya Savaşı sırasında Mondros Ateşkes Anlaşması ile birlikte 30 Ekim 1918 yılında İtalyanlar başta Rhodos ve on iki ada olmak üzere daha sonra da 11 Mayıs 1919'da Bodrum'u da işgal ederek bölgeye hakim olmuşlardır. Bodrum'da İtalyan işgali 11 Mayıs 1919'dan 5 Temmuz 1921 tarihine kadar 2 yıl 2 aya yakın sürmüştür. İtalyanların bölgeyi işgali ile birlikte "kazı ve kendilerine ait" olduğu iddiası ile birlikte Bodrum Kalesi'ni tahribata ve yağmaya başlamışlardır. Bu aşamada 1919 sonunda, İtalyan işgali altındaki bölgelerde İtalyan nüfuzunu artırmak için o sırada Rhodos'ta bulunan Mauri'nin Anadolu sahillerine gönderilmesine karar verilmiştir. Maiuri, Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'da İtalyan-Yunan sınırı tespit edilirken İtalya Dışışleri Bakanlığı'na, ülkesinin Efes'ten Ayasuluğ'a kadar olan ve Artemis tapınağının da bulunduğu yerlerin kendi sınırları içinde kalması gerektiğini belirtmiştir (D'Andria 1986: 101). İtalyanlar bu tahribat ve yağma sırasında götürebildikleri

eserleri ki bunlar kale taşları, Halikarnassos Mousoleion'unun plastik eserleri, lahitler ile birlikte diğer küçük buluntulardır. Eserler önce Rhodos'a kaçırılarak ardından Avrupa devletlerinin çeşitli müzelerine götürülmüştür. Bu açıdan İtalyan işgali öncesi ve sonrasında Halikarnassos ve Leleg Yarımadası'nda başta tahribat olmak üzere birçok arkeolojik kültür materyali ya tahrip olmuş ya da kaçırılarak ait oldukları topraklardan koparılmıştır (Özeçoğlu 2018: 27-42; Baykara-Taşkaya 2021: 550-563).

1921 yılının yazında A. Maiuri ve G. Guidi, Karia'da keşif gezisi yapmışlardır. Guidi, Halikarnassos'un kuzeyinde yer alan İasos'u ziyaret etmiş, Türkbükü ve Gümüşlük'teki kaya mezarlarının incelemesini yapmıştır (Carstens 2018: 56). G.E. Bean ve J.M. Cook, 1950'lerin başında Paton ve Myres'in çalışmalarının rehberliğinde Halikarnassos'ta bir araştırma yapmışlardır. Geniş bir epigrafik çalışma yapan Bean ve Cook, eski yazılı kaynaklara göre yerleşim yerlerinin tanımlaması üzerine çalışmışlardır (Bean ve Cook 1955: 85-171). 1962 yılında yerel çiftçiler tarafından Halikarnassos'ta bulunan, Miken Uygarlığına ait seramikler, G.F. Bass'a gösterilmiş; incelemeler sonucunda seramiklerin Müsgebi / Ortakent'teki bir nekropolden geldiği ortaya konmuştur. Ankara Üniversitesi Profesörü Y. Boysal, 1963 ve 1964 yıllarında bütün nekropolü kazmış ve kazı ile ilgili raporlar yayınlamıştır (Boysal 1964: 81-85; Boysal 1965: 123-126). W. Radt, Bodrum Yarımadası'nda çok detaylı araştırmalar yapmıştır. Özellikle Arkaik Dönem'e tarihlenen Alazeytin, Gökçeler ve Karadağ yerleşimleri incelenerek, mimari kalıntıların arkeolojik özelliklerine odaklanmıştır (Radt 1970). Leleg kültürüne dönük en kapsamlı araştırmaları yapmış olmasından dolayı bölge arkeolojisine katkıları sayısızdır.

1966 yılından itibaren Bodrum'da Danimarkalı arkeologlar çalışmıştır. İlk olarak K. Jeppesen yönetiminde Mausolleion yeniden kazılmaya başlanmıştır (Jeppesen 1981: 2). Sonraki Klasik ve geç dönemlerle ilgili araştırma ve kazılar, P. Pedersen ve Hornblower yönetiminde su altı araştırmaları (Hornblower 1989: 15-22; Jeppesen 1997: 42-48), Danimarka Halikarnassos Projesi ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi iş birliği ile yapılmaya devam etmiştir. 1994 yılında kazı ekibinden altı kişi malzemelerin yayına hazırlanması için çalışmıştır (Pedersen 1995: 242). Bugün pek çok araştırmacının yararlandığı 'Halikarnassian Studies I. II. III. IV. V. VI.' Kaynakları bu araştırmaların bir sonucudur (Pedersen ve Isager 1994-1997).

G. Bean, J. Cook, W. Radt ve A. Diler tarafından bilim dünyasına tanıtılan Leleg kültürü ile ilgili çalışmalar Pedasa kazılarının başlaması ile ivme kazanmıştır. 2007'den 2021 yılına kadar A. Diler yönetiminde yürütülen Pedasa kazıları ve Leleg kültürünü oluşturan tümülüs ve platform mezarlar, çiftlik evleri, savunma ve gözetleme yapıları, kutsal alanlar ve konutlar gibi bileşenlerin ve taşınabilir kültür varlıklarının anlaşılmasını sağlamıştır (Diler 2003: 11-22; Diler 2004: 143-154; Diler 2019: 33-55). Yapılan çalışmalar süreli yayınlar halinde yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmaya devam edilmektedir⁴.

Myndos hakkındaki ilk kapsamlı çalışmalar Bean ve Cook tarafından 1955 yılında yapılarak kentin, tarihsel süreci ve kentte gözlemledikleri yapılar hakkında olmuştur. Bu çalışmalarda Myndos'un limanı ile ön planda olduğundan antik dönemdeki siyasi konumundan bahsetmektedirler (Bean ve Cook 1955: 85-171). Myndos ve çevresi hakkındaki ilk bilimsel arkeolojik araştırmalar ise INA (Institute of Nautical Archaeology) ekibi tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmalar Myndos'un ilk su altı çalışmaları olması açısından da önemli olmuştur (Roslof 1981: 277-286). Myndos'ta yapılan çalışmalar daha sonra 2004 ve 2011 yılları arasında M. Şahin tarafından aralıklarla sürdürülerek, kentin liman ve liman yapıları ile birlikte Leleg sur duvarı ve çevresinde bulunan mimari öğelere yoğunlaşmıştır (Şahin 2007: 293-307; Şahin 2012: 25-37).

⁴Pedasa ve çevresinde son yıllarda yapılan çalışmalar hakkında bkz: Diler, Özer, Bulut vd. 2021: 183-267.

Kissebükü ilk olarak E. Hula ve E. Szantino'nun epigrafi çalışmaları ile tanıtılarak antik metinlerde geçen Anastasiapolis kenti olduğu ileri sürülmüştür. Günümüze kadar kimi çalışmalara konu olsa da 2004 yılından itibaren dönem dönem A. Diler başkanlığındaki bir ekip ile birlikte yüzey araştırmaları ve detaylı çalışmaları yayımlanmıştır. Yerleşim yeri akropol, sahil şeridi ve kuzeybatı yamaç-kule olmak üzere üç ana alandan oluşmaktadır. Kıyıda fazla yüksek olmayan bir tepe üzerindeki konumu ile birlikte küçük bir kale görünümünde olan Kissebükü, Pedasa ile benzer sur duvarları ile bir Leleg örneğini temsil ederken, yüzeyde tespit edilen seramik buluntuları ile birlikte Arkaik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar veri sunmaktadır (Diler 2007: 479-501; Diler 2014: 423-447). Kissebükü arkeolojik çalışmaları günümüzde H. Özcan-Özyurt tarafından bir ekip eli birlikte sürdürülmektedir (Özcan-Özyurt 2022: 38-40). Bununla birlikte kenti ön plana çıkaran buluntu grubu MS. 5-6. yüzyıllara tarihlenen verileridir. Bu verileri vaftizhane, kilise, kiliseye bitişik şapel ve hamam, konutlar, kule ve sarnıçların yer aldığı buluntular oluşturmaktadır. Bu yüzyıllara kadar varlığını koruyan bir kale-kent durumunda olan yerleşim MS. 7. yüzyıldaki Arap akınları sonrasında terk edilmiş ardından yeniden planlanarak iskan görmüştür.

Kaunos

Kaunos, 17. yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve gezginlerin dikkatini çekmiştir. Fakat bu gezgin ve araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalar ne yazık ki bilimsel bir içeriğe sahip değildir (Philippson 1915: 85; Bean 1953: 10 dn. 2). Kaunos üzerine detaylı çalışmalar yapan diğer bir araştırmacı ise İtalyan A. Maiuri'dir. Maiuri 1920 yılı mayıs ayında Rhodos'tan Kaunos'a geçerek, özellikle kentin topografyası ve mimarisini birçok fotoğraf ve çizimlerle belgelemiştir. Özellikle Maiuri tarafından kaya mezarlarının, tiyatro ve kent surlarının fotoğrafları çekilmiştir ve bu yapıların detaylı çizimleri yapılmıştır (Maiuri 1921: 263- 273).

Kaunos'un gerçek anlamda araştırmasını yapanlar İngiliz George E. Bean ve Paavo Roos olmuştur. Bean tarafından yapılan bu çalışmalarla, Kaunos'un tarihi süreci ve topoğrafik yapısı, birçok fotoğraf ve çizimle ilk kez bilimsel kriterlerde tanıtılmıştır. Bean 1946- 1952 yılları arasında Kaunos ve çevresi ile ilgili yapmış olduğu detaylı çalışmalarda zengin bir epigrafik malzeme toplamıştır. Bean yapmış olduğu bu çalışmalarda; o zamana kadar Kaunos'tan beş yazıt bilinmesine karşın 1953 ve 1954 yıllarında ikisi Karca, elli altısı Hellence olmak üzere toplam elli sekiz yeni yazıt, Maussollos ve Hekatomnos'un heykel kaideleri ve Gümrük nizamnamesi yazıtı tespit edilerek, ilk defa kayıt altına alınmıştır (Bean 1971: Klasse 104; Bean 1953: 10).

Bean'den sonra ise İsveçli Paavo Roos 60'lı yıllarda Kaunos kaya mezarları ve kıyı hinterlandı üzerine sistematik çalışmalarda bulunmuştur. Roos bazen tek başına bazen de Peter Herrmann ile beraber, sadece kaya mezarları ve kent topografyası üzerine değil, Kaunos ve çevresinde yeni alanlar ve yazıtlar üzerine de çalışmalarda bulunmuştur (Roos 1968: 149; Roos 1969: 59; Roos 1971: 25; Roos – Herrmann 1971: 31).

Kaunos üzerine ilk araştırmaları başlatan ve sürdüren yerli arkeolog Baki Ögün'dür. Kaunos Tapınak Terası ilk defa B. Ögün tarafından 1981 yılında keşfedilip kazılmıştır. Ögün, Kaunos kazılarına 2001 yılı aralık ayındaki vefatına kadar kesintisiz 35 yıl kazı başkanı olarak devam etmiştir. C. Işık ve B. Ögün ile birlikte yıllarca Kaunos'ta beraber çalıştıktan sonra Ögün'ünden sonra C. Işık kazı başkanlığını devralarak Kaunos kazılarını 2020 yılına kadar devam ettirmiştir. 2021 yılından bu yana C. Işık'ın öğrencisi Ufuk Çörtük tarafından Kaunos kazı çalışmaları sürdürülmektedir. Son yıllarda Kaunos'ta tiyatro binası, liman agorası ve anıtları, kutsal alan, Palaestra Terası Kubbeli Bazilikası ile birlikte plastik eserleri, seramikleri ve nümismatik buluntuları açığı çıkarılarak detaylı bir şekilde çalışılmıştır, (Çörtük 2022: 298-321; detaylı bilgi için bkz: Ögün vd, 2002).

İsveç Araştırma Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Karia Çalışmaları

İsveç Araştırma Enstitüsü ve Karia çalışmaları cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, İsveçli arkeolog Axel Waldemar Persson ve onu Karia'da çalışma yapmaya bizzat teşvik eden İsveç Veliahdı Gustaf Adolf'un girişimleri ile başlamıştır⁵. Persson, öncelikle Selçuk-Aydın hattının güneyinde belirlediği yerlerde yapacağı arkeolojik kazılardan Yunan ve Doğu Ege kültürlerine ait bir bağlantı ve bulgular elde etmeyi amaçlamış ve Karia'da bu izi araştırmaya başlamıştır (Persson 1937: 1-2). Daha sonra kazı izni almasının ardından Karia medeniyetinin izlerini Milas ve çevresinde aramıştır. Yaptığı saha çalışmasında kentin birkaç kilometre güneydoğusunda ve büyük kesme taşlardan inşa edilmiş duvar kalıntılarının yer aldığı Genciktepe, Persson'un dikkatini çekmiştir. Genciktepe'de ilk olarak 1935 yılında sondaj çalışması yapmış ve 1936'da kazının idaresini almıştır. Çalışmalar sırasında 1 metre derinliğe inilmiş; bu kotta duvar kalıntıları ve seramik parçaları bulunmuştur. Ele geçirilen bu seramik parçalarının önemli bir bölümü Minos ve Miken uygarlıklarına, az sayıda seramik parçası ise Yunan ve Roma Dönemleri'ne aittir. Ayrıca kazıyla ilgili bulgularını 1937 yılındaki II. Türk Tarih Kongresi'nde "Prehistoryada Yunanistan ile Küçük Asya Arasındaki Münasebetler" başlığıyla sunmuştur. Bu çalışma daha sonra kitaplaştırılmıştır. Daha sonra Genciktepe'de 1938 yılında geniş çaplı bir kazı gerçekleştirilmiş ve aynı yıl kazıda çıkan eserlerin korunması ve sergilenmesi amacıyla Milas Firuz Bey Camii'nin müzeye çevrilmesi talep edilmiştir. Ancak caminin Milas halkının ibadet ihtiyacını karşıladığı gerekçesiyle Başbakanlık tarafından bu talep reddedilmiştir. Daha sonra eserlerin İzmir Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmesiyle bu duruma çözüm bulunmuştur⁶.

Labraunda

İlerleyen süreçte II. Dünya Savaşı'nın başlaması Persson'un Türkiye'deki çalışmalarına ara vermesine neden olmuştur. Savaşın sona ermesiyle Türkiye'ye yeniden gelen Profesör, Labraunda'nın Karia kültüründeki yeri ve önemini ortaya koyabilmek ve Karia kültürünün Minos kültürüyle bağlantılı olduğu fikrini kanıtlamak amacıyla Labraunda Kazısı'nı planlamıştır. 1948 yılında bu kazıyı başlatmış ve 1951 yılında vefatına kadar kazı başkanlığı görevini yürütmüştür. Labraunda'da dönemsel olarak yaklaşık 50 yıl boyunca, kazı ve araştırma yapılarak Labraunda Zeus Tapınağı'nın üçte ikisi gün yüzüne çıkartılmıştır. 1960'lardan sonra Labraunda'da 1979, 1983 ve 1985 yıllarında küçük çaplı çalışmalar yapılmıştır. Hellstörn yönetiminde gerçekleşen bu kazılarda, arkeolojik anlamda yeterli verilerin elde edilememesine rağmen 1980 ve 1990 arası dönemde yine aralıklı olarak kazılar yapılmaya devam edilmiştir (Hellström 1990: 243-252; Helleström 2003: 237-252; Thieme 1989: 77-90). 2004 yılından itibaren ise Labraunda Lars Karlsson idaresindeki bir ekip tarafından yeniden başlanmış ve Hellenistik Dönem yapıları ile birlikte Zeus Tapınağı ve çevresi araştırılmıştır. Bununla birlikte Labraunda'nın kronolojik sorunsalları ve Geç Antik Dönem'e tarihlenen mimari öğeleri de araştırılmıştır (Karlsson 2007: 39-52; Karlsson 2013: 65-80). 2012 yılından itibaren ise araştırma sorumluluğunu O. Henry ve beraberindeki bir ekip üstlenmiştir. Günümüzde Labraunda'da stoğa, Bizans mezarlığı, Doğu Hamamları, oikos L,

⁵Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) bünyesinde yer alan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi'nden Persson ile ilgili belgeler elde edilmiştir. Bu belgeler onun biyografisinden ziyade Türkiye'de kazı izni alma sürecinde uygulanan prosedür, bu sürecin işleyişi, arkeolojik kazı yapılacak bölgelerin tespiti, kazı ekibi üyelerinin belirlenmesi vb. konularla ilgilidir. Diğer bir husus olarak, taranan arşiv belgelerinde İsveç Veliahdı VI. Gustaf Adolf'un Türkiye'de kazı yapabilmesi amacıyla Persson'a referans olduğu belirtilmekle birlikte Veliahd'a ait yazılı bir mektup ve benzerine rastlanamamıştır. Bu durum da referansın Türk makamlarına şifahi iletilmiş olduğunu yönünde bir kanaat uyandırmaktadır; *Persson, Prehistoryada 1937, 1-2*.

⁶İsveç Profesörü İzmir'de", *Anadolu*, 27 Haziran 1935, s. 4; "Bir İsveç âliminin yaptığı tetkikat Profesör memleketimizdeki eski eserleri arıyor", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1935, s. 5.

hipostil çeşmesi ve çevresinde araştırılmalar sürdürülmektedir (Henry ve Karlsson 2009: 171-176; Henry 2014: 71-85; Henry 2017: 101-119).

Atatürk ve Türk Arkeolojisinin Gelişimi Hakkında

Cumhuriyet'ten sonra Anadolu kültür tarihine dair yapılan araştırma ve çalışmalar büyük bir gelişme göstermiştir. Bunun temelinde Atatürk'ün, kültür varlıklarının araştırılıp ortaya çıkarılmasına ve müzelere verdiği önem yatmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan "Türk Asar-ı Atıkası", bu aşamada arkeolojik ve etnografik buluntunun toplanması, tasnif edilmesi ve korunmasına yönelik çalışmaları üstlenmiştir. T. Makridi tarafından 1925 yılında Ankara tren garının arkasındaki tümülüslerde yapılan kazı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı adına gerçekleştirilen ilk bilimsel çalışma olması açısından önemlidir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra kurulan ilk hükümet tarafından 10 Mayıs 1920 günü Maarif Vekaletine bağlı olarak, "Türk Âsar-ı Âtikası Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu müdürlük, her türlü arkeolojik ve etnoğrafik buluntunun toplanması ve korunmasına yönelik çalışmaları üstlenmiştir. Atatürk'ün emriyle 5 Kasım 1922 yılında Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa tarafından "Müzeler ve Âsar-ı Âtika Hakkında Talimat" başlığı adı altında bir genelge yayınlanarak, müzelerin görev ve sorumlulukları açıklanarak, çalışmaların ne şekilde yapılacağı ifade edilmiştir. Atatürk'ün direktifleri ile 1923 yılında Heyet-i İlmiye kurulmuştur. Heyet-i İlmiye'nin görev alanları arasında; Ankara'da bir Milli Müze kurulması, Türk Etnografya Müzesi'nin hemen açılması ve Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nin gözden geçirilmesi konuları da yer almıştır. 3 Nisan 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Topkapı Sarayı Müze olarak ziyarete açılmıştır. Konya Mevlana Türbesi ve Dergahı 1926 yılında Müze olarak ziyarete açılmıştır. Ankara Etnografya Müzesi Cumhuriyet'in müze olarak inşa edilen ilk binasıdır. Bizzat Atatürk'ün emirleri ve denetimi altında inşa edilerek 1930 yılında ziyarete açılmıştır (İnan 1983: 194).

*"Yurdumuzun hemen her tarafında paha biçilmez defineler halinde yatmakta olan eski uygarlık eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak bilimsel bir surette korunma ve tasnifleri ve geçen çağların sürekli gözardı edilmesi yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan anıtların korunmaları için daha fazla talebe yetiştirilmesi gerekmektedir"*⁷

Atatürk'ün tarihe ve uygarlığa olan yaklaşımı, Türk arkeolojisinin oluşumuna önemli bir ivme kazandırmıştır. Kendisi, tarihi yabancılardan değil, doğrudan ilk kaynaklardan öğrenme ve bu bilgiyi yayma gerekliliğine inanmıştır. Bu anlayış, Türk arkeolojisinin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır. Atatürk'ün liderliğindeki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1950 yılları arasındaki kültür politikası, tarih ve arkeoloji bilimlerinin devlet politikası içinde şekillenmeye başladığını gösterir. Dr. Reşit Galip, dönemin Milli Eğitim Bakanı olarak, Türk arkeolojisinin çağdaş düzeye ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Onun deyişleri, Türk arkeolojisine sağladığı katkıları açıkça ortaya koymaktadır. Atatürk'ün düşünce ve görüşleri, kültür politikasının oluşmasında ve ilkelerin belirlenmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Bu politikaların uygulanması ise doğrudan devlet ve ilgili kurumlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu süreçte, Halkevleri, Türk Tarih Kurumu, Maarif veya Kültür Bakanlıkları gibi kurumlar, 1936 yılında Ankara Üniversitesi'nin nüvesini oluşturan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu dönemde yazılacak bir kitap için belirlenen odak noktalar, Anadolu'nun Eskiçağ tarihini iki ana bölümde toplamak olmuştur: Birincisi, Anadolu Kavimleri ve ikincisi, Ege Havzası Kavimleri. Bu kavimlerin uygarlık kalıntılarının incelenmesi ise doğal olarak arkeoloji dalına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Somut belgeler, ancak arkeolojik kazı ve çalışmalarla ortaya çıkacaktır⁸.

⁷Ulu önder'in bir yurt gezisi sırasında 1931 yılında Konya dan devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye çektiği telgraf, detaylı bilgi için bkz: Tahsin Özgüç, Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit Merkezi, TTK. 1982, s. Xff. Özdoğan 2001, Özdoğan 2011.

⁸Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 15. IX. 1932 tarih ve 56 numaralı zaptının onuncu sayfası, s. 22gfT. TTK. Arşivi.

Yazılacak kitap içinde Anadolu'nun Eskiçağ tarihinin iki ana bölümde toplanması kararlaştırılır. Bunlar: 1- Anadolu Kavimleri ile 2- Ege Havzası Kavimleri'dir. Bu kavimlerin tüm uygarlık kalıntılarının incelenmesi için doğal olarak arkeoloji dalına gereksinme duyulur. Somut belgeler ancak arkeolojik kazı ve çalışmaları ile gerçekleştirilebilir.

Bununla birlikte 1960'lı yıllardan itibaren Türk akademisyenler ve müzeler yönetiminde gerçekleştirilen kazı, araştırma ve kurtarma kazılarının yayımlanması için 1980 yılından itibaren yapılan Kazı Sonuçları Toplantısı ve sempozyum ve konferanslar önemli bir yer tutmaktadır. Kazı sonuçları toplantıları, farklı disiplinlerden gelen uzmanları bir araya getirerek disiplinler arası işbirliğini teşvik eder. Arkeologlar, antropologlar, coğrafyacılar, jeologlar ve diğer uzmanlar, kazılarda bulunan kalıntıları ve verileri farklı perspektiflerden değerlendirerek daha kapsamlı bir anlayış geliştirebilir olmuşlardır. Bu toplantılar ile birlikte arkeologların ve diğer uzmanların kazı alanında yürütülen çalışmalar hakkında elde ettikleri verileri diğer meslektaşlarıyla paylaşmaları için önemli bir platform sağlarken, bu, bilgi alış verişini ortak öğrenmeyi teşvik eder. Bununla birlikte kazı sonuçları toplantıları, elde edilen verilerin bilimsel makalelere dönüştürülmesi ve yayınlanması için bir hazırlık aşaması olması açısından önemlidir. Ayrıca arkeolojik buluntuların ve sitlerin korunması konusundaki stratejilerin tartışılmasına da katkı sağlar. Uzmanlar, kazı alanlarındaki kalıntıların korunması, restorasyonu ve gelecek nesillere aktarılması için en iyi uygulamaları belirleme şansına sahip olabilirler. Bu nedenlerle, kazı sonuçları toplantıları, arkeolojik araştırmaların önemli bir aşamasını oluşturur ve bu alandaki bilimsel ilerlemeye katkıda bulunur⁹.

Sonuç

Karia bölgesinin yüzlerce yıl ilgi odağı olmasının temel sebepleri arasında kalıntıları iyi korunmuş antik kentlere ev sahipliği yapması ve İlk Çağ yazınında bölge ve yerleşimler hakkında sıklıkla bahsedilmesidir. Bu durum doğal olarak yerleşimlerin değerinin artmasına sebep olmuştur. Karia bölgesinde yürütülen kazı ve araştırmaları ile ülkemiz ve Ege kültür tarihine olan katkılarından bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz: Yukarıda değinildiği üzere, Kumyer, Çapalıbağ, İasos, Hüssamlar, Belente, Çömlekçi, Çine Tepecik Höyük ve Aydın Küçüktepe Höyük çalışmaları ile Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenen buluntuları ile birlikte Karia bölgesinin Anadolu ve Akdeniz kültürleri ile olan ilişkisini bilim dünyasına kazandırmıştır.

Leleg Yarımadası kazı ve araştırmaları özellikle Pedasa ve Termira Akdeniz dünyasının bu kendine özgü kalıntıları halen ayakta kalmış Erken Demir Çağı kültürünü tümüyle, mezar platformları, çiftlik evleri, konut alanları kutsal alan ve buluntuları ile uluslararası topluma tanıtmıştır. Bölgedeki kazı ve araştırmalar Hellenistik dönem öncesi yaşam tarzını, kullanılan malzeme gruplarını, kült ve inanç sistemleri hakkında detaylı bulgular sağlamıştır. Böylelikle Karia Bölgesi'nin özgün ve küreselleşme süreçlerinin nasıl olduğu anlaşılabilir olmuştur. Bu çalışmalar, Pedasa veya Eski Knidos'ta ya da Karia'nın iç kesimlerinde yaşayan bir bireyin materyal kültürünü, benzerlik ve farklılıklarıyla anlaşılır kılmıştır.

Dünyanın yedi harikasından biri olan Halikarnassos Mausoleum'u doğal olarak MÖ 4. yüzyılda Pers gücü ve egemenliğindeki Hekatomnidler Dönemi'nde, Ege dünyasının en zengin bölgelerinden biri olan Karia'da inşa edilmiştir. Bu dönemin zenginliği Labraunda ve Sinuri gibi kutsal alanların yapılmasına da yanmıştır. Arkeologların kutsal alanlarda çalışmaya olan merakı, Emecik Apollon, Kastabos Hemithea, Lagina Hekate, Kıran kutsal alanları ve Kaunos, Knidos, Halikarnassos ve Pedasa da yerleşim içi ve yakın çevresindeki yerleşik kutsal alanların kazılma ve araştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kutsal alanlar Erken

⁹Detaylı bilgi için bkz: <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-44760/kazi-sonuclari-toplantilari.html>.

Demir Çağı içlerinden Geç Antik Çağ'a kadarki toplumsal ve dinsel dönüşümlerin anlaşılması bakımından tarifsiz öneme sahiptir.

Birçok kazı ve araştırma alanı Geç Antik Çağ ve Orta Çağ için veri sağlıyor olmakla birlikte, Kissebükü, Kedrai ve Stratonikeia Geç Antik Çağ ile ilişkili kalıntılarda son yıllarda araştırmaların arttığı yerler arasındadır. Orta Çağ Dönemi açısından özellikle Bizans'ın son yılları için Kissebükü, Aspat ve Beçin gibi merkezler bilgi kaynağımızı oluşturur. Buralarda daha çok sivil konut birimleri ortaya çıkarılmış veya araştırılmıştır. Menteşe beyliği başkenti Beçin Beylikler Dönemi yerleşimlerinin kamu ve dini yapıları ve diğer bileşenlerin araştırılması bakımından özel bir yere sahiptir.

Karia bölgesinde gelecekte yapılacak çalışmalar Anadolu ve Ege arkeolojisine önemli katkılar sağlamaya devam edecektir. Bu katkıların Tunç Çağı ve öncesi dönemler, Erken Demir Çağı, Geç Antik ve Orta Çağ kültürlerini anlamaya dönük olarak artması sahip olduğumuz geçmişin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından gereklidir. Böylelikle Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk ün öngörüsü ve teşvikleriyle hız kazanan kültür tarihi çalışmalarımız geleceğe taşınacaktır.

Resim 1. Karia Bölgesi Haritası (Henry 2020: XVIII).

Kaynaklar

- Akarca, A (1952), "Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar / A Hellenistic Tomb in Mylasa", *Bellekten*, 16, 367-405.
- Akarca, A (1953), *Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Akarca, A (1971), "Beçin." *Bellekten* 35, 1-37.
- Alpagut, B., Mayda, S., Kaya, T., vd. (2014), "Yeni Bulgular Işığında Muğla-Özlüce Memeli Fosil Yatağı" *Türkiye Jeoloji Kurultayı*, 14-18 Nisan, 732-743.
- Ateşlier, S (2012), "Alabanda, Karia'nın Mimarlar Kenti" *Aydın Kültür ve Turizm Dergisi*, 4, 78-84.
- Ateşlier, S (2013), "2011-2012 Yılı Alabanda Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXV, 3, 482-498.
- Ateşlier, S (2014), "On the Excavations of the Zeus Temple of Alabanda", *Anatolia Antiqua*, XXII, 247-254.
- Ateşlier, S (2020), "Sinuri", *Karialılar Denizlerden Kent Kuruculara*, ed. O. Henry ve A. Belgin-Henry, 116-121, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atıcı, N (2013), *Household Organization In Classical Burgaz (Palaea Knidos): Domestic Assemblages, Space And Function*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Middle East Technical University.
- Aykurt, A, Büyükkulusoy, K, Benli-Bağcı, E. vd. (2023), *Bodrum Keskervi-Erken Tunç Çağı Mezarlığı*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Bağdatlı, F (2001), *Alabanda Apollon Isothimos Tapınağı*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.,
- Baldıran, A (2019), "İasos Antik Kenti 2017 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVII, 1, 237-250.
- Baldıran, A (2022), "Study on Ancient Marbles From Iasos of Caria", *Amisos*, 7, 340-351.
- Baldoni, D., Franco, C., Manara, M., ve Berti F (2004), *Carian İasos*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Bass, G.F (1961), "Bodrum Yassıada Sualtı Kazıları" *Türk Arkeoloji Dergisi*, 8-11.
- Baumeister, P (2007), "Der Fries des Hekateions von Lagina", *Byzas*, 6, Taf 1-43, 11-219.
- Baykara-Taşkaya, A (2021), "Bodrum Kazası'nda Asar-ı Attika ve Müzecilik", *Sociel Sciences Studies Journal*, 7 (78), 550-563.
- Bean E, ve Akarca, A (1953), "1953 Eylülünde Gölenye'de (Marmaris) Yapılan Araştırma / Test Excavation at Gölenye (Marmaris) 1953", *Türk AD* 6, 3-5.
- Bean, G.E (1971), "Journeys in Northern Lycia 1965-1967, Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften", *Phil.- Hist. Klasse* 104.
- Bean, G.E (1987), *Karia*, çev. Akgüç B., İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bean, G.E (2000), *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*. çev. P. Kurtoğlu, İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bean, G.E. ve Cook, J.M (1952), "The Cnidia", *Annual of the British School at Athens*, 47, 171-212.

- Bean, G.E. ve Cook, J.M (1955), "The Halicarnassus Peninsula", *BSA*, 50, 85-171.
- Berges, D. Ve Tuna, N (2000), Das Apollonheiligtum von Emecik Bericht über die Ausgrabungen 1998 und 1999, *İsttMitt* 50, 171-2011.
- Berti, F (2011), "Work at Iasos The 2010 Campaign, *Kazı Sonuçları Toplantısı*", XXIII (I), 221-231.
- Blümel W (1996), "Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIV (I), 183-188.
- Blümel, W (1996), "Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIV (I), 183-188.
- Boysal, Y (1964), "Milli Eğitim Bakanlığı Müsgebi Kazısı 1963 Yılı Kısa Raporu", *Türkad*, 13 (2), 81-85.
- Boysal, Y (1965), "1964 Müsgebi Kazıları Hakkında Kısa Rapor", *Türkad*, 14, (1), 123-126.
- Boysal, Y (1966), *Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Boysal, Y (1985), "1984 Yılı Stratonikeia Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, VII, 519-522.
- Boysal, Y (1987a), "Stratonikeia Kazısı 1986 Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, IX (2), 237-238.
- Boysal, Y (1987b) "Stratonikeia Nekropolü'nün Tarihsel Süreci", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, edt. Çongur, H.R., 51-68, Ankara: Remzi Yayınevi.
- Boysal, Y (1990), "Die Bauten der hellenistischen Stadt Stratonikeia", *Documents of the XIII. International Congress for Classical Archaeology 1988*, 501-502.
- Boysal, Y (1991), "Eskihisar 1991 Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XIV (2), 117- 121.
- Broc, Cf. N (1973), *La géographie des philosophes, Géographes et voyageurs français au XVIII e siècle*, Paris.
- Carstens, A.M (2008), "Tombs of the Halikarnassos Peninsula – The Late Bronze and Early Iron Age", *Halicarnassian Studies V.*, ed. Poul Pedersen, 56-70.
- Chamonard, J (1895), "Les Sculptures de la Frise du Temple D'Hecate a Lagina", *BCH*, 19, 235-262.
- Chandler, R (1775), *Travels in Asia Minor: or an account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti*, Oxford: Oxford Library Press.
- Chandler, R (1976), *Travel in Asia Minor I*, London.
- Chishull, O. D (1728), *Monumentum Stratonicense, Antiquitates Asiaticae Chirstianum Aeram*, London.
- Choiseul-Gouffier, M.G.A (1782), *Voyage pittoresque dans l'empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'archipel et sur les côtes de l'Asie Mineure*, Paris.
- Cook, J ve Plommer, M (1966), *The sanctuary of Hemithea at Kastabos*, London: Cambridge University Press.
- Cousin, G (1900), "Voyage en Carie" *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 24, 28-31.
- Crawford, M (2003), "William Sherard and the Prices Edict", *RN Tome*, 159, 83-107.
- Çekilmez M (2015), "2008 Yılı Tralleis Kazısı Koroplastik Buluntuları" *Cedrus*, 3, 51-61.

- Çekilmez, M. vd. (2022), "2021 Yılı Alında Antik Kenti ve Çevresi ile Gergakome Kutsal Alanı Arkeolojik Yüze Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXVIII, 3, 5-24.
- Çörtük, U (2022), "Kaunos Antik Kenti Araştırma Tarihçesi" *Bitig*, 2 (4), 298-3
- D'Andria, F (1986), " L'Archeologia Italiana in Anatolia", *L'archeologia italiana nel Mediterraneo fino alla seconda guerra Mondiale*, 93-106, a cura di Vincenzo la Rosa 4-5 Novembre.
- Devambeze, P. ve Haspels E (1959) *Le Sanctuaire de Sinuri près de Mylasa. Seconde partie. Architecture et céramique*. Paris.
- Diler, A (1996), "İç Karia Yüze Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XII.
- Diler, A (2005), " Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kereai (Sedir Adası) Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüze Araştırmaları 2004-2005", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, (2), 479-501.
- Diler, A, Gümüş, Ş. ve Çur, M (2014), "Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat (Strabilos) Damlıboğaz (Hydai), Sedir Adası (Kedrai) Yüze Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXII (2), 423-447.
- Diler, A, Özer, B, Bulut, H. vd. (2021), "Pedasa Kazı ve Araştırmaları", *Bitig*, 1 (1), 182-267.
- Diler, A., Özer, B., Gümüş, Ş. vd. (2019), "Pedasa 2018", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XLI (I), 35-59.
- Diler, A., Türkoğlu, S., Çörtük, U., vd. (2009), "Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşmeleri Pedasa, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Sarıçay Ovası Damlıboğaz (Hydai)-Pilavtepe, Kedrai (Sedir Adası) ve Mabolla Yüze Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI, 125-142.
- Doksanaltı, E.M (2006), *Knidos Kap-Krio Kazı Alanı*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doksanaltı, E.M., Karaoğlan, İ. Özgan, C. vd (2016), "Knidos Kazı ve Araştırmaları: 2015", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVIII (3), 461- 481, Edirne.
- Doruk, S (1987), "Antik Alında Kentindeki Pazar Yapısı" *Bellekten*, 201, 1117-1137.
- Duchesne, L. and Collignon M (1877), "Rapport sur un voyage archeologique en Asie Mineure", *BCH*, 1, 361-381.
- Dumankaya, O (2013), *Bodrum Yarımadası Antik Limanları*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edhem, H (1905), "Fouilles d'Alabanda en Carie". *Comptesrendusdeséances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 49, (4), 443- 459.
- Erim, K (1983), "Aphrodisias 1982", *AnatSt*, 33, 230-243.
- Erim, K (1991), "Portrait Sculpture of Aphrodisias", *AphrP*, 2, 152-160.
- Fellows, Ch. (1841), *An Account of Discoveries in Lycia, Being A Journal*, London.
- Gündüz, S. ve Dumankaya, O (2015), "Liman Kentlerinde Sualtı Araştırmalarının Önemi Asar Adası Örneği" *Uluslararası 2. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, 1, 22-41

- Günel, S (2021), "Çine-Tepecik'in Kültürel Gelişiminde Kentleşme Sürecini Anlamak", *Anadolu Araştırmaları*, 24, 117-144.
- Gürbüzer, M (2021), "Amos'ta Yeni Araştırmalar ve Bulgular", *Cedrus*, IX, 219-249.
- Hamilton W.J (1842), *Küçük Asya*, çev. Kasım Toraman, ed. Ersun, D. Buruldağ, E., 2013, Ankara: Midas Kitap.
- Held W (2008), *Gergakome: Ein Altehrwürdiges Heiligtum im Kaiserzeitlichen Karien, Istanbuler Forschungen 49*, Tübingen.
- Hellström, P (1971), *Labraunda: Pottery of Classical and Later Date Terracotta Lamps and Glass*, Lund: Studentlitteratur.
- Hellström, P (1990), "Hellenistic architecture in the light of Late Classical Labraunda", *Akten des 13. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*. 243- 252, Berlin 1988, Mainz am Rhein.
- Hellström, P (2003), "100 years of Swedish Excavations in Turkey, and a Bibliography" *Accurta Descriptio*, 237-252, Stockholm.
- Henry, O (2014), "Then whose Tomb is That?", *LABRYS*, 71-85.
- Henry, O (2017), "Sanctuaire et pouvoir : nouvelles pistes de réflexion à partir des recherches archéologiques récentes sur le site de Labraunda en Carie (Turquie)", *CRAI*, 545-579.
- Henry, O. ve Karlsson, L (2009), "A new Karian Graffito from Labraunda", *Kadmos* 47, 171-176.
- Hornblower, S (1989), *Mausolus*, Oxford: Oxford University Press.
- Hoskyn, Rd. (1840-1842), "Narrative of a Survey of part of the South Coast of Asia Minor; and of a Tour into the Interior of Lycia in 1840-1", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 12, 143-161.
- İdil, V (1979), "Stratonikeia 'da (Eskihisar) Kentin Kuzey Kapısının İç Kesimindeki Korint Başlığı", *VIII. Türk İxxiv Tarih Kongresi I*, 477-486.
- İdil, V (1999), "Die Römischen Bibliotheken in Kleinasien: Die Celsusbibliothek in Ephesos und die Bibliothek Nysa" *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos, Akten des Symposions des ÖAW*, 437-441, Wien.
- Jeppesen, K (1981), "The Maussolleion at Halikarnassos: Reports of the Danish Archaeological Expedition to Bodrum, 1: The Sacrificial Deposit", *American Journal of Archaeology*, 108, (2), 291-309.
- Jeppesen, K (1997), "The Mausoleum at Halicarnassus: sculptural decoration and architectural background", *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, ed. Jenkins – G.B. Waywell, 42-48, London: British Museum Press.
- Karlsson, L (2007), "The Terracottas from Labraunda", *Figurines de terre cuite en Méditerranée orientale grecque et romaine. Production et diffusion, iconographie et fonction*, ed. E. Lafli ve A.Muller, 523-528, colloque international, Izmir 2-6 juin 2007 (BCH, suppl.).
- Karlsson, L (2013), "Combining Architectural Orders at Labraunda: a political statement", *4th century Karia. Defining a Karian identity under the Hekatomnids*, ed. O. Henry, 65-80, Istanbul.

- Kayan, İ (1988), "Datça Yarımadasında Eski Knidos Yerleşmesini Etkileyen Doğal Çevre Özellikleri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 11, 51-70.
- Kızıl, A (2002), *Uygarıkların Başkenti Mylasa ve Çevresi*, İzmir: Kubilay Ofset.
- Kızıl, A ve Doğan, T (2015), "Euromos 2013 Yılı Kazı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVI (1), 401-425.
- Kızıl, A ve Doğan, T (2016), "Euromos 2014 Yılı Kazı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVII (2), 209-232.
- Kızıl, A, Konuk, K ve Doğan, T (2018), "Euromos Rapport Preliminaire sur les Travaux Realises en 2017", *Anatolia Antiqua*, XXVI, 165-208.
- Kızıl, A. (2022), "Euromos Agorası Kuzey Stoa Üzerine Bir Ön Değerlendirme", *Höyük Türk Tarih Kurumu Dergisi*, 9, 1-32.
- Laumonier, A (1936), "Inscriptions de Carie" *BCH*, 60.
- Laumonier, A (1937), "Recherches sur la chronologie des prêtres de Panamara", *BCH*, 61, 236-298.
- Laumonier, A (1958), "Les Cultes Indiges en Carie", *Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. Fasc. CLXXXVIII*), 403-405.
- Laviosa, C (1976), "Iasos", *Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, ed, Stillwell, U. R. MacDonald W. H. and McAllister, M. H., Princeton: Princeton Press.
- Laviosa, C (1978), "Les Fouilles de Iasos" *The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 1093-9., Pl.348.7-8, Ankara.
- Le Bas, P (1844), "La Revue Independante" *Mai-Juin*, XIV, 532-533.
- Leake, W. M (1824), *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, London.
- Levi, D (1972), "Iasos. Le campagne di scavo 1969-70", *ASAtene*, 47-48, n.s. 31-32, 461-532.
- Love, I.C (1968), "Knidos- Excavations in 1967", *TAD*, XVI (II), 133- 159.
- Love, I.C (1973), "Excavations at Knidos, 1971", *AJA*, 76, 76-81.
- Love, I.C (1974), "Excavations at Knidos", *AJA*, 77, 403-410.
- Love, I.C (1978), "A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-1973", *The Proceedings of the Xth Int. Congress of Classical Archaeology II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayını.
- Maiuri, A (1922), *Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, online erişim için bkz: <https://www.insegnadelgiglio.it/categoria-prodotto/periodici/annuario-saia/> (07.12.2023).
- Mionnet, T.E (1837), *Description de Medailles Antiques, Grecques et Romanies*, Paris.
- Newton, C. T (1865), *Travels and Discoveries in the Levant, Day and Son*, London.
- Newton, C.T (1862), *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oğuzhanoğlu, U. ve Pazarıcı, S (2020), "Karia Bölgesi'nde Yeni bir Erken Tunç Çağı Merkezi: Çapalıbağ" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 195-219.

- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2001), "Kaunos 2000, *Kazı Sonuçları Toplantısı*", XXIII (II), 365-373.
- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2002), *Kaunos/Kbid: 35 Yılın Araştırma Sonuçları (1966-2001)*, Antalya: Orkun-Ozan Medya.
- Özcan-Özyurt, H (2022), "Geç Antik Çağda Kent Oluşumu" *Yerel Kimlik*, 72, 38-40.
- Özdaş, H (2019), "Bozukkale Sualtı Kazısı 2019 Sezounu", *TINA Denizcilik Arkeoloji Dergisi*, 68-71.
- Özdaş, H (2021), "Karaburun Roma Dönemi Rodos Batığı: Ön İnceleme Sonuçları", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 1-30.
- Özdaş, H (2023), "A Bronze Age Shipwreck Deposit in the Gulf of Hisarönü, Turkey: Preliminary Results", *SKYLLIS*, 22 (1), 158-173.
- Özden, S. ve Aksan, M (2007), "Halikarnassos" Yunan-Roma/Psidia-Karia, *TAY*, 7, 2007.
- Özdoğan, M (2001), *Türk Arkeolojisi'nin Sorunları ve Koruma Politikaları I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M (2011), *50 Soruda Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özeçoğlu, H (2018), "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İtalyan İşgalinde Rodos'un Tarihi Eserleri" *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 27-42.
- Özer, B (2017), "Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü" *ADALYA*, 20, 41-67.
- Özer, B (2018), "Kıyı Karia Arkaik Dönem Seramiği: Miletos Tipinde Ticari Amphoralar ve Bölgesel Amphora Üretimi ve Dağılımı Üzerine Bazı Sorular ve Ön Görüşler" *Phaselis*, 89-107.2
- Özer, B (2019), "Erken Demir Çağı'nda Karia'da Mezar Mimarisi Ve Ölü Gömme Gelenekleri: Keramos Kırsalı, Hüsamlar Nekropolisi'nden MÖ 12. Yüzyılın İlk Sakinlerine Ait Dikdörtgen Planlı Oda Mezarlar", *OLBA*, XXVII, 133-168.
- Özgan R (1997), "1996 Knidos Kazıları, *Kazı sonuçları Toplantısı*", XIX (II), 133-153.
- Özgan, R (1990), "1990 Knidos Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XIII, 171-189.
- Özgan, R (1996), "1995 Knidos Kazıları Raporu, *Kazı sonuçları Toplantısı*", XVIII (II), 273-296.
- Özgan, R (1999), "Die Skulpturen von Stratonikeia", *AMS* 32.
- Özkaya, V. San (1999), "Alinda (Karpuzlu)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*" XVI, 299-323.
- Paton, W.R. ve Myres, J.L (1896), "Karian Sites and Inscriptions", *JHS*, 16, 188-211.
- Pedersen, P (1995), "Excavations and Research in Halikarnassos 1994", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XVII, 242-260.
- Pedersen, P. and Isager, J (1994), *Halicarnassian Studies I, Death And Burial In Karia*, University Press of Southern Denmark: Naraya Press
- Pedersen, P. and Isager, J (1997), *Halicarnassian Studies II, Patron and Pavements in Late Antiquity*, Odense: Odense University Press.
- Pektaş, K (2019), "Beçin Kalesi 2016 Yılı Kazısı ve Buluntuları Üzerine", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, 501-510.

- Perrot, G (1867), *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris.
- Perrot, G. and Chipiez, C (1890), *Histoire de l'art dans l'antiquite V, Perse, Phrygie, Lydie et Carie, Lycie*, Paris.
- Persson, A.W (1937), *Prehistoryada Yunanistanla Küçük Asya Arasındaki Münasebetler*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Peshlow A (1996), *Der Latmos*, Mainz: Philipp von Zabern.
- Peshlow, A (2001), "Die Arbeiten des Jahres 1999 in Herakleia am Latmos und dem Zugehörigen Territorium (Beşparmak) ", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVIII, 209-200.
- Philippson, A (1915), "Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien V. Karien südlich des Mäander und das westliche Lykien", *Mitt. Erg.*, Heft 183.
- Pococke, R (1743), *A Description of the East, I, II, Asia Minor*, London.
- Radt, W (1970), *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos: unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche*, Tübingen.
- Ramsay, W. M (1890), *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- Robert, J.L (1954), *La Carie II, Le plateau de Tabai et ses environs*, Paris.
- Robert, J.L (1987), "Documents d'Asie Mineure", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 395-543.
- Robert, J.L. (1945), *Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa*. Paris
- Roos, P (1968), "Research at Caunus" *OpAth*, 8, 149-166.
- Roos, P (1969), "Topographical and other Notes on South-Eastern Caria" *OpAth*, 9, 59- 93.
- Roos, P (1971), "The Rock-Tomb Doors of the Lyco-Carian Borderland", *OpAth*, 10, 25-30.
- Roos, P and Herrmann, P (1971), "Zusätzliches zum südöstlichen Karien" *OpAth*, 10, 31- 40.
- Rosloff, Jay, P (1981), "INA's 1980 Turkish Underwater Survey" *IJNA*, 10 (4), 277-286.
- Ruggendorfer, P (2009), "Süver-Projekt Alinda-Die Kampagne 2007", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI, 37-44.
- Sakarya, İ (2016), *Trade Relations of Ancient Burgaz From Archaic to Mid of 4th Centuries: The Amphorae Evidence Within the Domestic Contexts*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Middle East Technical University.
- Schober, A (1933), "Der Fries des Hekateions von Lagina" *IstForsch*, 2, 26-77.
- Serdaroğlu, Ü (1982), "Bautätigkeit in Anatolien Unter Der Persischen Herrschaft. D. Papenfuss, Palast Und Hütte: Beiträge Zum Bauen Und Wohnen Im Altertum Von Archäologen", *Vor-Und Frühgeschichtlern, Tagungsbeiträge Eines Symposiums Der Alexander Von Humboldt-Stiftung*, 347-356, Berlin,
- Simon, E (1993), "Der Lagina Fries und der Hekatehymnos in Hesiods Theogonie", *Archäologischer Anzeiger*, 277-284.
- Söğüt B (2010), "Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXI (4), 263-286.

- Söğüt B (2011), "Stratonikeia 2009 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXII (4), 194-211.
- Söğüt B (2012), "Börükçü 2003-2006 Yılları Kazıları", *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan'a Armağan*, ed. Söğüt, B., 553-586 İstanbul: Homer Kitabevi.
- Söğüt B (2013), "Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV (3), 45-51.
- Söğüt, B (2009), *Lagina'da Osman Hamdi Bey*, Muğla: Anıl Ofset.
- Söğüt, B (2015), *Stratonikeia Çalışmaları I, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B (2017), *Stratonikeia Çalışmaları II, Stratonikeia Akdağ Nekropolü*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B (2019a), *Stratonikeia Çalışmaları IV, Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları..
- Söğüt, B (2019b), *Stratonikeia Çalışmaları V, Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B ve Gencer, S (2017), *Stratonikeia Çalışmaları III, Gibye (Yeşilbağcılar)*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Söğüt, B ve Gümeli, O (2021), *Stratonikeia Çalışmaları VII, Stratonikeia ve Lagina Hayvan Kabartmaları*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Söğüt, B ve Pazarcı, S (2019c), *Stratonikeia Çalışmaları VI, Camandıras ve Dalagoz Nekropollerini*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Spanu, M (2012), "Iasos 2011", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV (2), 445-455, Çorum.
- Spanu, M (2014), "The 2012 and 2013 Excavation and Research Campaigns at Iasos", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVI (3), 575-597, Gaziantep.
- Spratt, T.A.B (1886), "Remarks on the Dorian Peninsula and Gulf, notes on a Temple of Latona There", *Archaeologia*, 49 (2), 347-365.
- Şahin M.Ç (1997), "New Inscriptions from Lagina", *EpigrAnat*, 29, 83-106.
- Şahin M.Ç (2003), "A Hellenistic Decree of the Chrysaoric Confederation from Lagina", *EpigrAnat*, 35, 1-7.
- Şahin M.Ç (2008), "Two Lists of Priests from Koraia, a Phyle of Stratonikeia", *EpigrAnat*, 41, 82-86.
- Şahin, M. (2007), "Myndos Yüzey Araştırmaları 2005" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, 293-307.
- Şahin, M. (2007), "Myndos Yüzey Araştırmaları 2005" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, 293-307.
- Şahin, M. (2012), "Myndos Kazısı 2011" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV, 23-37.
- Şahin, M.Ç (1976), *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Aydın: Şafak Matbaası.
- Şahin, M.Ç (1981), *Die Inschriften von Stratonikeia, IK, II (I)*, Bonn.
- Şahin, M.Ç (1981), *Die Inschriften von Stratonikeia, IK, I*, Bonn.

- Şahin, M.Ç (2002), *Anadolulu bir Mimar Hermogenes*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Şahin, M.Ç (2005), "Terrakotten aus Knidos: Erste Ergebnisse", *Die Kulte auf der Rundtempelterrasse*, *IstMitt* 55, 65-93.
- Şahin, M.Ç. (2005), "Two so called Κρηνη Παρθενική At Stratonikeia", *EpigrAna*, 38, 13-14.
- Tavukçu, A. Z., Akkan, Y., Temür, A. vd. (2017), "Alabanda 2016", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIX (I). Cilt, 421-431.
- Tavukçu, A.Y., Erkovan, N.Y., Coşkun, S vd. (2022), "Alabanda Antik Kentinin Peyzaj Projesi Kapsamında Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi" *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, 26 (3), 325-334.
- Texier C (1839-1849), "Description de l'Asie Mineure: Faite Par Ordre Du Gouvernement Français En 1833 – 1837"; *Beaux-Arts, Monuments Historiques, Plans Et Topographie Des Cités Antiques I-III*, Paris: Firmin-Didot.
- Texier, C (1862), *Asie Mineure, Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*, Paris: Firmin-Didot.
- Thime, Th (1989), "Metrology and Planning in Hekatomnid Labraunda" *Architecture and Society in Hekatomnid Caria*, 77-90, Upsala.
- Tirpan, A (1987), "Myndos ve Theangela", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, V, 167-190.
- Tietz, W (2003), *Der Golf von Fethiye und Lykische Stadte Bie Blaue Reise*, Bonn.
- Trémaux, P (1863), *Explorations Archéologiques en Asie Mineure*, Paris.
- Tuna, N (1994), "Datça / Burgaz Kazıları 1993 Yılı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı XVI* (II), 283-295.
- Tuna, N (2003), "Datça/Reşadiye Seramik Atölyelerinde Hellenistik Dönem Günlük Seramik Üretimi", *Annee*, 15, 45-54, Publications de l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes, Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul.
- Tuna, N (2008), "Burgaz Kazısı, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına", *Türkiye Arkeolojisi*, 72-73, Ankara.
- Tuna, N (2022), *Knidos Territoriyumu I, Emecik'teki Apollon Kutsal Alanı Arkeolojik Araştırmalar (1998-2006)*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Tunakan, S (1964), "Bodrum Dirmil Kazısı İskeletleri", *Bellekten*, XXVIII (111), 361-371.
- Ünal, R.H., Çakmak, Ş vd. (2005), "Beçin 2003 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV, (2), 125-185.
- Ünsal Y ve Bulak C. (2006), *Uluburun Gemisi. 3000 Yıl Önce Ticareti*, ed Bulak C., İstanbul Ege Yayınları.
- Varinlioğlu, E (1991) "1989 Stratonikeia Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XII (2), 219-224.
- Varinlioğlu, E (1996), "Karia'da Araştırmalar 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVII (I), 235-236.
- Wagner, K (1829), *Alterthümer von Ionien*, Darmstadt.
- Waywell, G.B (1978), *The Free-Standing Sculptures of the Mausoleum at Halicarnassus in the British Museum*, London: British Museum Press.

Williamson, C.G (2012), *City and Sanctuary in Hellenistic and Asia Minor Constructing Civic Identity in the Sacred Landscapes of Mylasa and Stratonikeia in Karia*, Doctoral Thesis, University of Groningen, Holland.

Yaylalı, S. ve Acar, A. (2023), "Animal Remains From Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük Excavations, Western Anatolia", *ARMA*, III, 80-113.

Yener, E. ve Uluişik Öncü, G (2006), "Alabanda'dan Bir Hellenistik Kadın Heykeli" *Anadolu Arkeolojisine Katkılar: 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, ed. Takaoğlu, T., 219-224, İstanbul: Hitit Color.

Yüksel, F.A. ve Çekilmez, M (2021), "Aydın, Karpuzlu, Alında Antik Kentinde Tarihi Çevrenin Korunması Çalışmalarında Arkeojeofizik Çalışmaları", *European Journal of Science and Technology*, 31 (1), 454-460.

Seçilmiş Kaynakça ve Antik Kaynaklar

Akarca, A (1954), *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, İstanbul.

Akurgal, E (1993), *Eski Çağda Ege ve İzmir*, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Akurgal, E (1995), *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Balcer, J.M (1984), *Sparda by the Bitter Sea*, California: Scholars Press Chico.

Bean, G.E (1968), *Turkey's Southern Shore: An Archaeological Guide*, The Journal of Hellenic Studies, Cambridge University Press.

Bean, G.E (2000), *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*, İstanbul: Arion Yayınları.

Bean, G.E ve Cook, J.M (1957), "The Carian Cost III", *BSA*, 52, 58-146.

Bean, GE (1987), *Karia*, çev. Burak Akgüç, İstanbul: Cem Yayınları.

BMC Caria, (1897). *Catalogue of The Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes, &c.* (by Barclay V. Head, D.C.L.), London: British Museum.

Bruns-Özgan, C (2013), *Knidos-Studien Band 1: KNIDOS Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006*, İstanbul: Ege Yayınları.

Carstens, A.M (2009), *Karia and the Hekatomnids: The creation of a Dynasty*, BAR International Series, Oxford Ltd.

Constantakopoulou, C (2015), "Beyond the Polis, Island Koina and Other Non-Polis Entities in the Aegean", *Communities and Networks in the Ancient Greek World*" ed. C. Taylor and K. Vlassopoulos, 213-238, Oxford.

Cook, J.M (1962), *The Greeks in Ionia and the East (Ancient Peoples and Places, vol. 31.)*, London: Thames and Hudson.

Cook, J.M (1983), *The Persian Empire*, New York: The Folio Society.

Debord, P (1999), *L'Asie Mineure au IVe siècle (412-323)*, online erişim için bkz: <https://books.openedition.org/ausonius/8892>

Debord, P (2001), "Sur Quelques Zeus Cariens, Religion et Politique", *Studi Ellenistici*, 13, 19-37.

Debord, P. ve Varinlioğlu, E (2001), *Les Hautes Terres de Carie*, Institut Ausonius, Bordeaux.

- Devambeş, P., ve Haspels, E. (1959). *Le Sanctuaire de Sinuri Pres De Mylasa, Second Partie Architecture et Ceramique*, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris.
- Die Karez und die Anderen*, ed. Rumscheid, F., (Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. Bis 15. Oktober 2005, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Doksanaltı, E.M., Karaoğlan, İ. ve Derviş, O.T. (2018), *Knidos Denizlerin Buluştuğu Kent*, İstanbul: Kültür Sanat Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ (1998), *Karia Orientalizan Seramiği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Figueira, T.J (1991), *Athens and Aigina, In The Area Of Imperial Colonization*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Fraser, P.M. and Bean G.E (1954), *The Rhodian Peraea And Islands*, Oxford University Press: London.
- Graves, A.M (2010), *The Land of Ionia, Society and Economy in the Archaic Period*, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Henry, O.C. ve Belgin-Henry, A (2020), *The Carians From Seafarers to City Builders*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Henry, O. ve Konuk, K (2013), Karia Arkhaia, La Caria, des Origines a la Periode Pre-Hekatomnide, 4èmes rencontres d'archéologie de l'iféa, 14-16 Novembre İstanbul.
- Hornblower, S (1982), *Mausolos*, Oxford: Oxford University Press.
- Kraay, C.M (1976), *Archaic and Classical Greek Coins*, London, Methuen.
- Mansel, A.M. (1947), *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Marchese, R.T (1989), *The Historical Archaeology Of Northern Caria: A Study In Cultural Adaptations*, BAR International Series: Oxford.
- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2002), *Kaunos/Kbid: 35 Yılın Araştırma Sonuçları (1966-2001)*, Antalya: Orkun-Ozan Medya.
- Parker, R (2018), *Caria and Polis Religion, Papers in Memory of Christiane Sourvinou-Inwood* (Ed. Athena Kavoulaki), Rethymnon: School of Philosophy of the University.
- Peschlow-Bindokat, A (2005), *Herakleia Şehir ve Çevresi: Latmos'ta Bir Karia Kenti*, Homer Kitabevi: İstanbul.
- Peshlow A (1996), *Der Latmos*, Philipp von Zabern, Mainz.
- Pimouguet-Pedarros, I (1997), Pour Une Analyse des Pratiques Territoriales et des Politiques de Défense en Asie Mineure: L'exemple de la Carie Antique, *Dialogues d'Historie Ancienne* 23 (1), 119-143.
- Pimouguet-Pedarros, I. (2000), *Archéologie de la défense. Les fortifications antiques de Carie. Epoques classique et hellénistique*, Paris: Presses Universitaires Franc-Comtoises.
- Robert, L. (1945), *Le Sanctuarire de Sinuri Pres de Mylasa*, Paris: De Boccard.
- Roebuck, C (1959), *Ionian Trade and Colonization*, *Archaeological Institute of America*, New York.

- Ruzicka S (1992) *Politics of A Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B. C.*, University of Oklahoma Press.
- Ruzicka, S (1992), *Politics of A Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B. C.*, Norman: University of Oklahoma Press.
- SNG Copenhagen, (1942-1979). *Sylloge Nummorum Graecorum, Ionia part 22, 23, 24, Caria part 25, 26, Lydia part 27, 28.* (from The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum), Copenhagen.
- Şahin, M.Ç (1976), *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Aydın: Şafak Matbaası.
- Tuna, N (2012), *Knidos Teritoryumu'nda Arkeolojik Araştırmalar*, Ankara: ODTÜ-TAÇDAM.
- Herodotos, The Histories, online erişim için bkz: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0126>
- Plutarkhos, Artaxerxes, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0010>
- Plutarkhos, Cimon, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0017>
- Plutarkhos, De Heroditi Malignitate, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0352>
- Pusanias, Description of Greece, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0160>
- Strabon, Geography, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0198>
- Suidas, Herodotos, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=herodotus-bio-1>
- Thukydides, The Pelopnesian War, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0200>
- Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology: online erişim için bkz: https://www.tuba.gov.tr/en/publications/periodicals/tuba-journal-of-archaeology?&_pp=18&per_page=18
- Xenophon, Anabasis, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0202>
- Xenophon, Cyropaedia, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0204>
- Xenophon, Cyropaedia, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0204>
- Xenophon, Hellenica, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0206>
- Vitruvius, De Architectura, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.02.0073>